

Tijding 2011-1

Kroniek van de heemkundekring Het Zuidwartier

Tijding 2010-3

Kroniek van de heemkundekring Het Zuidwartier

Tijding nummer 100

TIJDING 2011-1

INHOUD:

EEN DORP VOL CAFEETJES, DEEL 17
PAGINA 3

MURPHY
PAGINA 17

DE GENEALOGIEGROEP
PAGINA 18

uche uche uche

JOODSE BEGRAAFPLAATSEN IN PUTTE
PAGINA 20

ISRAËLISCHE BEGRAAFPLAATSEN
OF JOODSE KERKHOVEN
PAGINA 26

MARCEL MOORS
PAGINA 31

SOEUR / MÈRE ROSE DE LIMA
PAGINA 55

REACTIES OP HET VERDRONGEN DRAMA
PAGINA 66

100ste Tijding!

Beste lezer,

Iemand die het kan weten zei me onlangs: maak je geen zorgen om het voorwoord, want dat wordt toch door niemand gelezen. Dat kan misschien wel waar zijn, maar dan hoop ik dat u nu een uitzondering maakt, want het is ditmaal anders dan anders. Vandaar ook niet het gebruikelijke 'Voorwoord' hierboven, maar een andere titel.

Voor u ligt namelijk niet zo maar een Tijding, maar wel de 100ste Tijding. U leest dit goed. De 100ste Tijding. Vanaf 1978 vallen deze Tijdingen bij onze leden driemaal per jaar in de bus. U vindt dit misschien niet zo heel bijzonder, maar dat is het toch wel. Deze 100 Tijdingen zijn samen namelijk goed voor zo'n klein 6000 pagina's met heemkundige informatie! Werkelijk allerlei onderwerpen die beschrijven hoe ons heem is ontstaan, wat er allemaal heeft plaatsgevonden en wat deze streek heeft moeten doorstaan om te komen tot wat ze nu is. Zonder enige twijfel een echt volwaardig archief. Iedere Tijding levert de lezer steeds nieuwe kennis op waardoor men een vernieuwde kijk op zijn omgeving krijgt. Een straatnaam krijgt plots een heel andere betekenis als je weet hoe deze is ontstaan. Huizen bekijk je heel anders als je de historie weet. Met deze kennis groeit ook het besef voor behoud van cultuurhistorisch erfgoed. Helaas zien we vaak door een gebrek aan kennis hierover veel cultuurhistorie verloren gaan. Misschien zouden de mensen die deze beslissingen nemen onze Tijdingen eens moeten lezen.

Maar nu even terug naar waar het hier deze keer echt om gaat. De 100ste Tijding. Een waar archief dus dat mensen al 30 jaar lang cultuurhistorie en heemkundige kennis bijbrengt. Dit alles bijeen gebracht door vrijwilligers die langdurig archieven afstruinen, informatie vergaren of mensen interviewen om vervolgens voor de lezers een goed, mooi en duidelijk verhaal te schrijven. Naast de onmisbare schrijvers hebben we ook degenen die gigantisch veel tijd investeren in het maken van de lay-out en iedere keer weer bezig zijn om iedere letter en streepje op de juiste plaats en van de juiste dikte te krijgen. En ik kan zonder aarzeling zeggen dat dit iedere keer uitstekend lukt. Onlangs hoorde ik nog dat onze Tijding tot ver buiten onze eigen gemeente zeer goed aangeschreven staat. Dit alles hebben we dus te danken aan de mensen die hier keer op keer weer zeer veel tijd en energie in steken om alles tot in de puntjes te verzorgen en we mogen daar met recht trots op zijn.

Zonder enige twijfel mogen we zeggen dat de Tijding het gezicht van de heemkundekring is. Ik hoop dan ook van harte dat we dit niveau nog heel lang kunnen handhaven, wat met de kundige bezetting zeer zeker moet lukken. Op deze manier kunnen we onze leden, en hopelijk vele anderen, nog lang voorzien van heel veel leesplezier, maar zeer zeker ook veel heemkundige kennis bijbrengen.

Ik wens u dus weer veel leesplezier en leerzame momenten met deze 100ste Tijding die nu voor u ligt.

Met vriendelijke groet,

Dees Verbeek, voorzitter.

Inhoud:

- 100ste Tijding!, *Dees Verbeek* p. 02
- Een dorp vol cafeetjes, 't Hontseind 3, *Jac van den Bussche*p. 03
- Murphy, *Jan Luysterburg*p. 17
- Werkgroep genealogie Het Zuidkwartier, *Cor Cleeren*p. 18
- Een De Joodse begraafplaatsen in Putte, *Maria Rosskamp*p. 20
- Israëlitische begraafplaatsen of Joodse kerkhoven, *Jeanette van den Berg-Buys*p. 26
- Marcel Moors, meer dan alleen maar een zonderling, *Jan van Elzakker*p. 31
- Soeur/Mère Rose de Lima, Maria Cornelia Louisa Moors, *Jan van Elzakker*p. 55
- Reacties op Het verdrongen drama,p. 66
- Informatie voor de lezer, *redactie*p. 68

EEN DORP VOL CAFEETJES (Deel 17)

door J. van den Bussche

't Hontseind 3

En daar staan we dan op de stoep voor het verdwenen café De Boulevard met een Bels klakske of dameshoedje van Nes Dekkers..... Kom, we steken schuin de straat over naar de hoek Adolphineplein / Kon. Wilhelminastraat om in deel 3 van 't Hontseind onze kroegentocht te vervolgen. De linkerkant, waar overigens ook de wieg van de schrijver dezes stond, hebben we al behandeld in Tijdingen 2010-1 en -2. In deze straat is het aanbod van cafeetjes zo overweldigend dat het misschien zo onbewust bij me opgekomen is er een serie te maken. Daar gaan we.

Koningin Wilhelminastraat in 1908, met links café 't Hoekse/Boulevard

CAFÉ DE EEKHOORN (café vanaf 1871 t/m 1926)

Tobias Wouters en Johanna Catharina Petronella Hendrickx bewoonden vanaf 1871 als eersten dit café met een gelagkamer van 26m². Tobias en zoon Sjaak waren boomzager op houtwerf De Kloes en misschien vonden ze daarom de naam eekhoorn wel passend voor hun café. In 1906 namen Jan van der Poel en Bet Ketelaars de herberg over; zij kwamen ook al even ter sprake in de

vorige Tijding.

Jan had als polderjongen in Duitsland gewerkt en van het daar verdiende geld kon hij café De Eekhoorn kopen. Veel Ossendrechtse polderjongens wisten de weg naar Jan en Betje, die ook in Duitland had gewerkt, te vinden om ervaringen over grondwerken aldaar uit te wisselen. Na de Eerste Wereldoorlog vertrok het echtpaar naar Rotterdam om er een water- en vuurzaak te beginnen.

Het huis met herberg werd overgedaan aan Dominicus [Minus] Simons en Elisabeth Hugens, die van de Platsluis kwamen.

Minus was fietshersteller en verkoper van een Belgisch fietsmerk, maar kon niet op tegen de concurrentie van De Molfiets. En omdat ook het café-bezoek terugliep gaven Simmeke en zijn vrouw het café op en vertrokken op 16 april 1926 naar Stabroek.

Het café werd gesloten en vee-koopman Sjefke Jansen bouwde het om tot een slagerij met winkel waar zoon Geert de slager werd. Na het overlijden van Sjef in 1936 ging Geert nog drie jaar verder met de slagerij.

In augustus 1939 werd de leegstaande winkelruimte vanwege de mobilisatie gebruikt als hoofdpост voor het Nederlandse leger, compleet met wachthokje, en alle dagen het ritueel van aflossing van de wacht.

Het duurde tot 1953 vooraleer er weer een winkel in dit pand kwam. Gorius Kil begon hier met een Spar-kruidenierswinkel. Hij bleef hier tot 1973 en vertrok toen met zijn zaak naar het nieuwe winkelcentrum De Brouwerij. Na het vertrek van Gorius werd het pand afgebroken ten behoeve van de uitbreiding van het Adolphineplein.

Jan en Betje vd Poel

familie Jansen voor hun rund- en varkensslagerij

Sjef Jansen (Baak) en Keeke Dekkers met hun zonen

CAFÉ DE VOERMAN (1904 t/m 1911) / CAFÉ DE HOOP (1923 t/m 1927)

Transporteur Jacobus Ketelaars en Stien de Vos hadden hier een woning met een café met een oppervlakte van 30m², waarvan de vergunning aan hen was overgedragen op 22-12-1904. Hun huis met café en transportbedrijf stond niet vlak aan de weg, maar iets verder achterin met een extra uitgang naar de Lieve Vrouwenstraat. Sjaak Ketelaars verongelukte in 1908 bij Schaliehoef en Stien bleef achter met vijf jongens en twee dochters. Er volgde nog meer onheil, want enkele

jaren later werd hun huis met café door brand verwoest. De schuur met wat verder overgebleven was werd omgebouwd tot woonhuis verder oostwaarts de tuin in. Intussen verbleven twee zonen, Bernard en Jules, tot 1915 bij de broeders in Huijbergen.

In 1913 kon aan de straatkant een nieuw huis gebouwd worden.

Naar aanleiding van het uitbreken van de oorlog kwamen er in 1914 veel Belgische vluchtelingen in Ossendrecht. Onder hen bevond zich Eduard Verlijnen, bakker van beroep, die onderdak vond bij de weduwe Ketelaars.

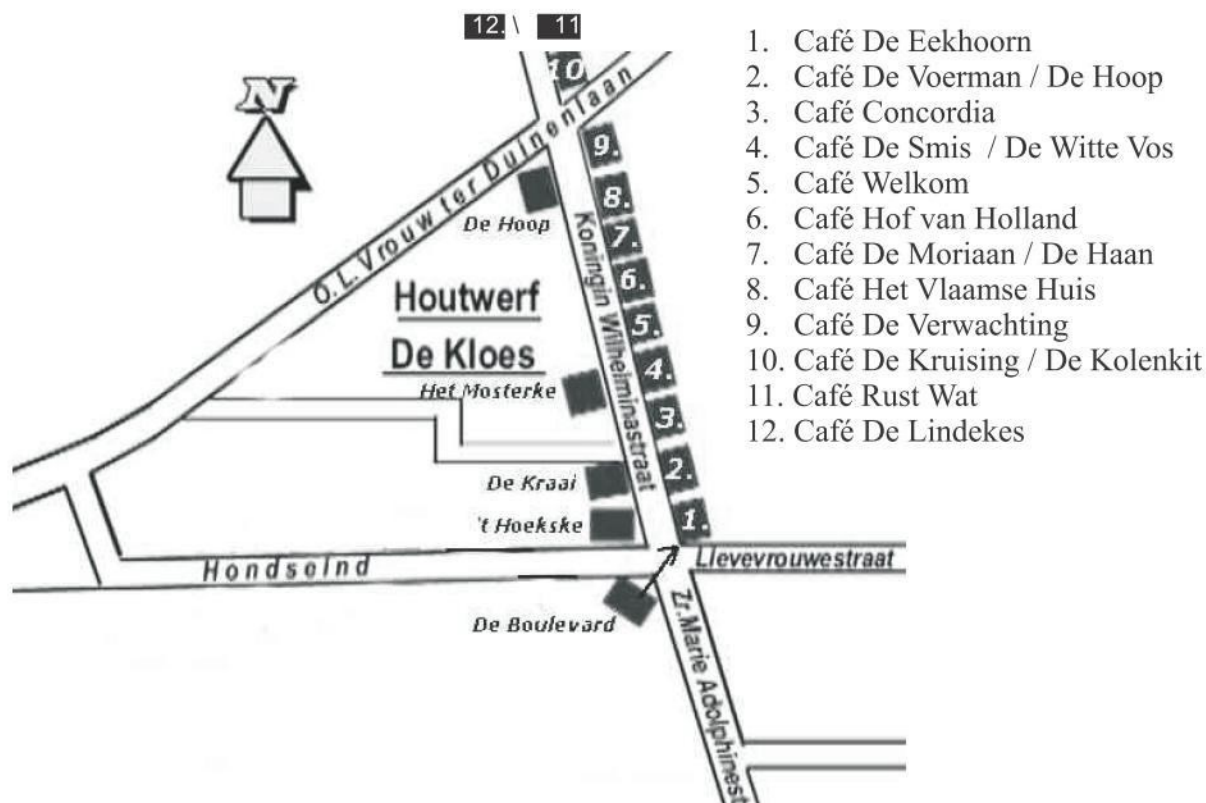
Hij zou Ossendrecht niet meer verlaten en trouwde in 1919 met Stien en omdat Eduard zijn beroep weer wilde gaan uitoefenen, werd het oude huis in 1920 voorzien van een bakkersoven. Bakkertje, zoals iedereen hem noemde, was bij de familie Ketelaars zeer gezien en de kleinzonen kregen bij de geboorte dan ook meermalen zijn naam toebedeeld.

'Bakkertje' tussen zijn vrouw en stieffamilie

Toen de eerder genoemde Keeske Snakke (Tijding 2010-2, pagina 12) in 1923 stopte met zijn café De Hoop op de hoek Kon. Wilhelminastraat/OLV-ter Duinenlaan, waren Bakkertje en Stien er gelijk bij om inventaris, vergunning, en naam over te nemen.

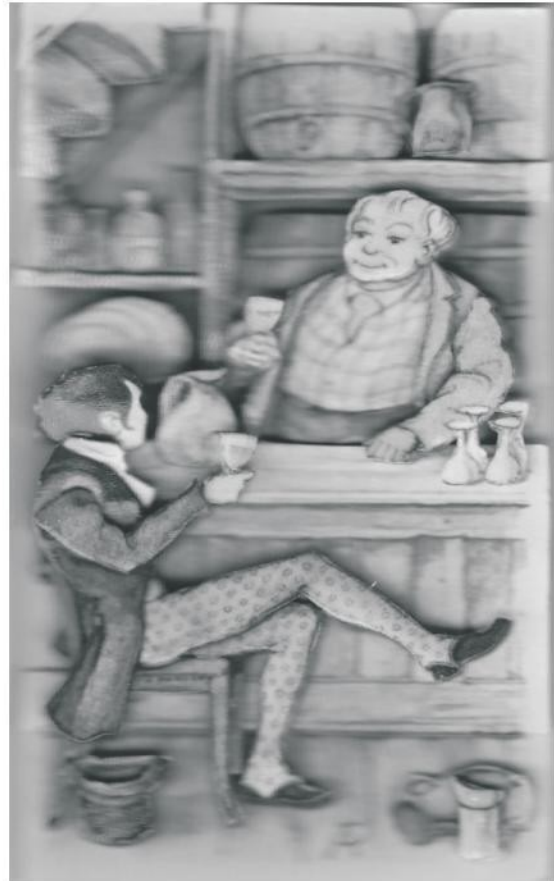
En zo verhuisde de naam van café De Hoop van de noord- naar de zuidkant van de straat, nu aangevuld met verloop A voor de verkoop van sterkedrank

Een goede buur beter dan een verre vriend?

Eduard Verlijnen, alias Bakkertje en Josephus de Vos, alias Strijkertje uit herberg de Kraai, waren goede (over)buren, die heel wat nieuws uitwisselden. De jonge Eduard had de goede gewoonte aangenomen om, nadat zijn dagelijkse job was volbracht, een pintje te pakken in café De Kraai bij Strijkertje. Deze laatste, getrouwd met een Belgische vrouw, kon zich daar best in vinden. Gewapend met het laatste nieuws stapte Eduard binnen en zei dan steevast: Sjef geef me een borreltje en neem er zelf ook een. Strijkertje liet zich niet onbetuigd en had de volgende dag ook nieuws opgedaan; dus even naar Eduard met op zijn beurt: Geef me een borreltje en drink er zelf ook een. De burenen hadden er plezier in en rekenden uit, dat wanneer ze dit even volhielden, beiden niks hadden verdiend en er alleen een lege fles aan overhielden. De vriendschap bleef bestaan, al was Bakkertje dan ook aangewezen op herberg De Kraai. Immers café De Hoop werd na enkele jaren omgevormd tot kruidenierswinkel, waarin zoon Janus en diens vrouw Rosalie voorop liepen met hun dun gesneden vlees en kaas voor op de boterham. De koelkast ontbrak nog wel, maar de opbergruimte was bij hen afgeschermd met z. g. vliegengaas. De trend van de snijmachine was gezet.

Toch was Janus meer zakenman dan bakker of winkelier. Na de Tweede Wereldoorlog verliet hij dan ook met vrouw en kinderen hun geboortedorp Ossendrecht en begon te Nieuwenhage, in Zuid-Limburg, als uitbater en eigenaar een hotel/café/restaurant met een evenementenzaal. De kruidenierszaak hier werd later de zaak van fotograaf Ad Dekkers en kapsalon Anja heeft er ook nog in gezeten. Eduard en Stien waren ondertussen in 1932 verhuisd naar een huis aan het Marktje. De zonen van Stien: Jules, Bernard en Jef, kozen voor het vak transporteur. Toon werd evenals zijn broer Janus bakker en ze hadden allebei het vak van hun tweede vader geleerd. Marie en Wies gaven er de voorkeur aan met echtgenoten ieder een herberg uit te baten.

CAFÉ CONCORDIA (café van 1854 t/m 1936)

Piet van Velthoven en Johanna van Meel kochten rond 1845 een pand van de familie Huijsmans op het Hondseind, groot genoeg om 53m² café in onder te brengen. Het gebouw was een lang aaneengesloten geheel en liep vanaf waar nu bloemisterij Vissers is tot waar de bakkerij van Maasdijk gestaan heeft.

Piet en zijn vrouw bleken een ondernemend echtpaar. Rond 1857 werd bij hen een nieuw cichoreifabriekje gebouwd met productieverwerking aan huis en een drooggeest meer oostwaarts gelegen in de zogenoemde Kuil.

Drie jaar later volgde een nieuw experiment met het opzetten van een steenbakkerij aan de Kleine Meer, richting Huijbergen. Dat begon met leemsteken, bewerken en vormen tot bouwstenen, dakpannen en vloertegels; alles ondergebracht en gestookt in een veldoven. De leemgrond was van de gemeente en kostte per ovenbaksel 4 gulden.

Links de familie Ketelaars van café De Voerman, rechts de familie Van Velthoven van café Concordia.→

Om aan de vraag naar cichorei te voldoen werd in 1868 aan de weg Aanwas - Hoogerheide nog een eest bijgebouwd. Toen Piet in 1871 overleed zette zijn vrouw Johanna van Meel, met uitzondering van de steenoven, het bedrijf voort.

Johanna kreeg echter nog meer tegenslag te verwerken want in 1872 werd de cichoreifabriek geteisterd door een forse brand. Zij liet zich hierdoor niet ontmoedigen, zette door en ging gedeeltelijk samenwerken met cichoreifabrikant Voncken, die honderd meter verder in de zelfde straat woonde. (Zie verderop café Het Vlaamse Huis.)

Cees van Velthoven, de zoon van Johanna, nam in 1889 de zaak van zijn moeder over en hij hield de cichoreibereiding tot omstreeks 1920 in stand; de fabriek werd gesloten en omgebouwd tot een bakkerij met winkel. Dit deed hij omdat zijn drie zonen, Sjef, Jappe en Piet, het bakkersvak geleerd hadden.

De eerste twee kregen een eigen zaak, terwijl Piet bij rijwielfabriek De Mol ging werken. Zoon Louis werd in 1939 postmeester van Ossendrecht.

Zoon Jappe bleef dus uiteindelijk als bakker op deze plaats zitten en bouwde hier in 1927 een nieuwe woning met winkel bij. In 1956 werd de bakkerij met winkel verkocht aan de familie Maasdijk. Na twee jaar overleed plots vader Maasdijk en moest zijn zoon en knecht Rinus met hulp van zijn broers Albert en Gerard de bakkerij gaan runnen.

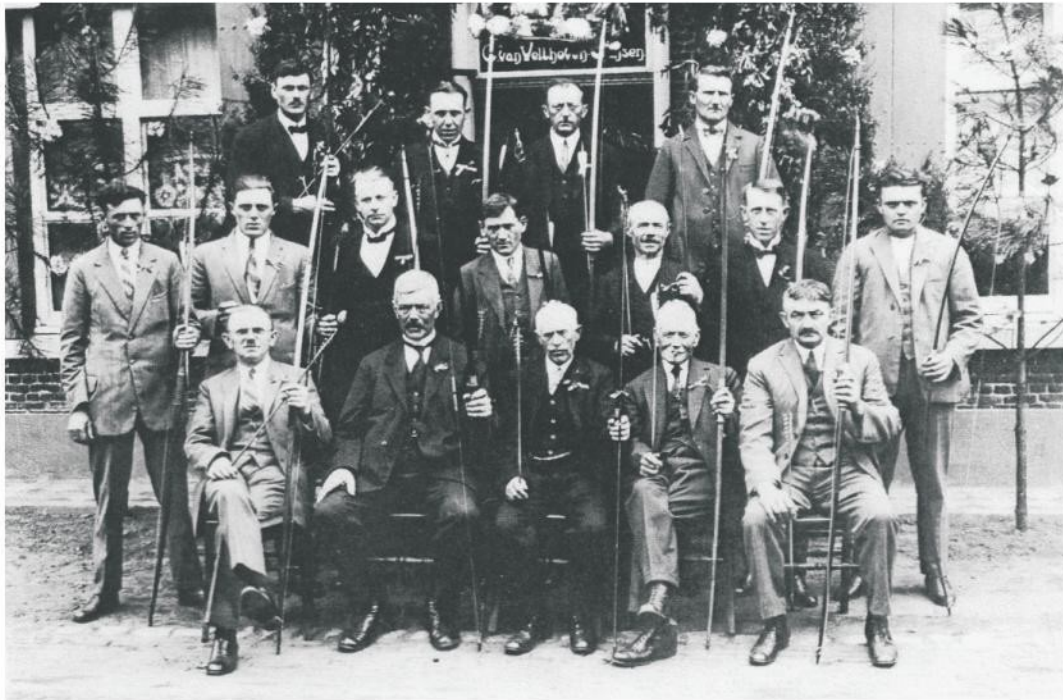
Brood- en banketbakkerij Maasdijk

De broers Maasdijk aan het werk

In 1960 volgde modernisering van de bakkerij en de winkel en na een spectaculaire opening werd Rinus Maasdijk officieel de nieuwe bakker. Rinus bleef 32 jaar lang een gewaardeerde brood- en banketbakker. Toen hij in 1992 stopte werden de bakkerij en de winkel gesloten en geraakte Ossendrecht weer een warme bakker kwijt.

Nadien is in dit pand nog een cadeauwinkeltje en een kledingzaak gevestigd geweest, maar ook deze zijn verdwenen en omgebouwd tot woonruimte.

We keren even terug naar de zuidkant waar café Concordia stond. In dit café werd al vroeg een biljart geplaatst en het café kreeg steeds meer bekendheid, zeker toen er 1891 ook nog eens een schuttersclub in werd opgericht. In 1930 verkocht Cees van Velthoven het café aan timmerman Gregorius Wouters en Dien van Loon. Vanaf die tijd werd het café in de volksmond het café van Witteke van Tobies genoemd.

Hun dochter was getrouwd met aannemer Louis Dries en die zagen meer brood in het ombouwen van het café tot een meubelwinkel hetgeen in 1936 ook geschiedde.

In 1960 verdween de meubelwinkel en richtte Felix Vissers op deze plaats zijn bloemenwinkel in. Een bloemenwinkel die nu nog steeds grote bekendheid geniet in Ossendrecht en omgeving.

CAFÉ DE SMIS (café vanaf 1857 t/m 1899) / DE WITTE VOS (café van 1908 t/m 1918)

De Hoevense hoefsmid Marijn Takx trouwde in 1837 te Ossendrecht met Theresia –Francisca Pollet uit Nieuwpoort. Ze begonnen klein en kochten een dubbel huisje op het Hontseind van Jan van der Poel en Frans Hellebrand. Toen in 1857 buurman Piet van Velthoven zijn cichoreifabriekje bouwde, kwam daar gelijktijdig een grote smederij en wagenmakerij voor Marijn Takx tegenaan. Plus een ijzerwarenwinkel en herberg De Smis, 36 m² groot. Er werden knechten aangenomen en jongens opgeleid tot smid waaruit we kunnen opmaken dat de zaak goed liep. Zowel de knechten als de leerjongens woonden bij hen in.

Zoon Johannes, getrouwd met Dimphina de Wit, nam de zaak over. Bij hen verbleven o.a. de volgende smidsleerlingen: Pieter Roelands uit Halsteren, Cornelis Petrus Monu uit Woensdrecht, Antonie de Jong uit Steenberg, Antoon Petrus Gommers uit Essche en dienstmeisje Maria Celen uit het dorp. Johannes werkte zeven dagen in de week - de patroonheilige St Eloi werd daarover niet geraadpleegd, aldus de overlevering -, bijgestaan door zijn knechten Henri van de Bussche en Babetiest Schroeyers, bijgenaamd Tiesje Takx. Hun vakman-

schap was gekend en voorbeelden hiervan waren de inmiddels verdwenen poort aan de kerk en de ingangspoort van het oude kerkhof aan het Eikelhof. Een jaar eerder was voor deze werken nog een gasmotor geplaatst als aandrijving van de machines. Het was echter voor korte duur, want toen in 1899 Johannes overleed stond er geen opvolger voor hem klaar. De zaak werd opgeheven, de gehele inboedel verkocht en het huis afgebroken; alleen de werkplaats bleef gespaard. Vanuit dit bedrijf werden wel drie nieuwe bedrijven in Ossendrecht opgestart, te weten de wagenmakerij van Frans van Pul uit Huijbergen en de smederijen van Arie van Keulen en Babijs Schroeijers.

Een nieuw begin

Het duurde tot 1908 vooraleer beroepsvisser Ludovicus de Vos en zijn vrouw Anna Sebrechts op de plaats waar café De Smis gestaan had een nieuwe woning met een caféruimte van 36,5m² lieten bouwen. Het café werd op 6 nov. 1908 geopend onder de naam De Witte Vos. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 heeft dit café geen goed gedaan en 5 juni 1918 vertrok Ludovicus dan ook met zijn gezin naar Rotterdam.

Hun woning en café hadden ze verkocht aan Cornelius van den

Bussche en Maria Wils en zij lieten het café ombouwen tot een groentewinkel. Net na de Tweede Wereldoorlog werd deze gesloten en werd het pand opgesplitst in twee woningen.

Cees vd Bussche en Maria Wils

Boven: Ludo en Anna de Vos met drie van hun kinderen.

CAFÉ WELKOM (café vanaf 1904 t/m 1939)

Tegenover café Het Mosterke van Sjef Hugens-Michielsen begonnen hun zoon Janus en diens echtgenote Maria van Thillo op 29 december 1904 met café Welkom. Het bestond uit een groot huis met ruimte voor een gelagkamer van 30m², inclusief bierkelder.

Janus Hugens en zijn vrouw Maria van Thillo

Naast herbergier was Janus vele jaren metselaar, vaandeldrager bij harmonie De Hoop en gedreven lid van de boogschutterclub.

In 1931 werd het huis gesplitst zodat zoon Josephus Hugens en zijn vrouw Sjo Janssens een nieuw café, nu groot 40m², onder dezelfde naam konden beginnen. Sjef had net als zijn vader meerdere beroepen en bezigheden, zoals tapper, kapper, metselaar en ook weer vaandeldrager. Tijdens de kermisdagen speelde als wederdienst een orkestje, gevormd uit leden van harmonie De Hoop, in het café van Sjef en Sjo.

1952: het gouden bruidspaar Janus Hugens en Maria van Thillo van café Welkom en hun kinderen Wies, Kaat en Sjef met hun echtgenoten.

Onder: zoon Sjef zet het café voort met zijn vrouw Sjo Janssens

Zoon Sjef haalt het oud papier op

Het café met spaarkas en biljart draaide goed. Sjo had ook een leuk achterkamertje, waar zonder vergunning een borreltje kon worden genipt. Sjef was actief in het buurtschap Hondseind bij de deelname aan de optocht ter ere van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernard.

Toen in 1939 de mobilisatie uitbrak en Sjef opgeroepen werd voor militaire dienst werd het café gesloten en de cafévergunning overgedaan aan de familie Van Loenhout in het Jagersrust.

Bezoekt tijdens de kermis en de koers

Cafe „Welkom“

bij „t Mosterke“

B. J. HUGENS-JANSSENS

Optocht n.a.v. het huwelijk van prinses Juliana en Bernard: op de vrachtwagen van Sebregts de meisjes van 't Hontseind. Staand v.l.n.r. Janus Sebregts, John den Ouden en Sjef Hugens

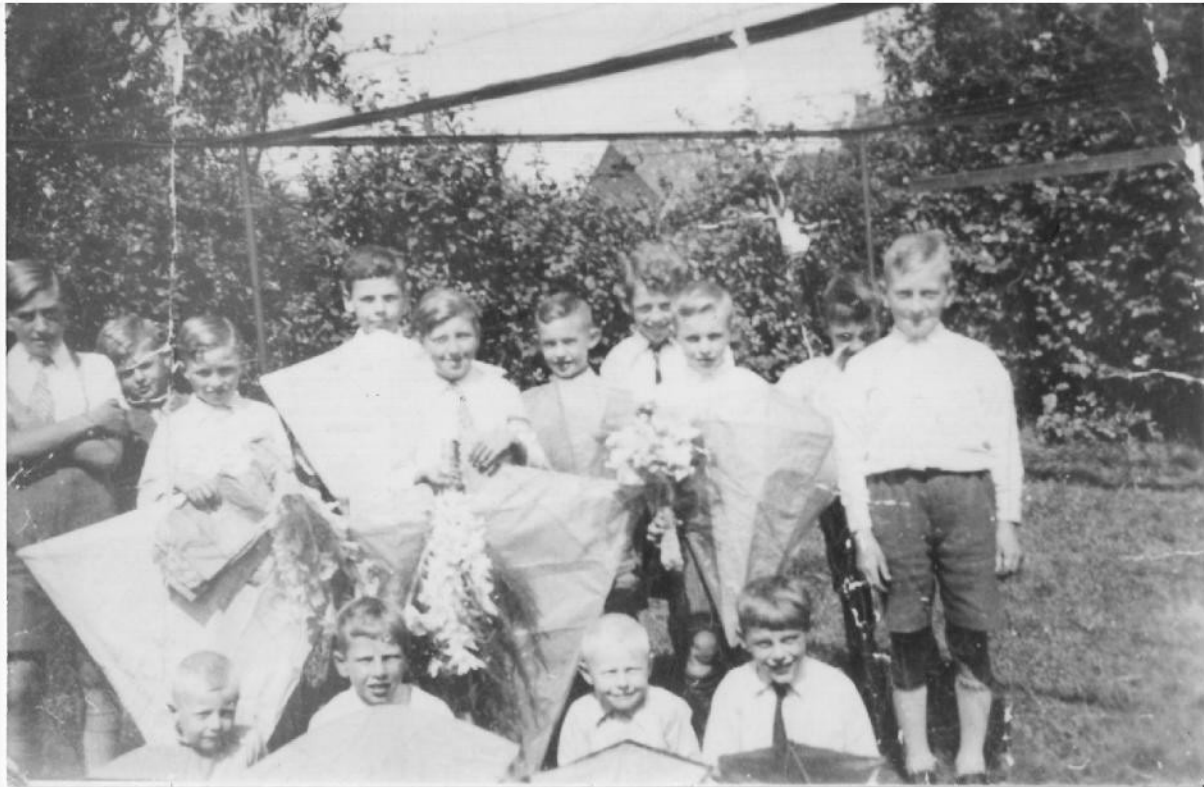

CAFÉ HOF VAN HOLLAND (café van 1877 t/m 1920)

In het herenhuis gekocht van Pieter Mous begonnen Jacobus de Beukelaar en Anna Maria Schroevers, in 1877 café Hof van Holland. Jacobus was een telg uit de cichoreifamilie De Beukelaar maar hij koos er voor om timmerman-aannemer te worden. Hij voerde grote werken uit o. a. aan de schooluitbreidingen.

Het café had een zekere standing, waar toch ook stiekem danspartijtjes plaatsvonden, aldus de veldwachter! In 1883 kwam er een schuttersclub met schietbaan tot stand onder de naam De Eendracht. Na de Eerste Wereldoorlog, zo rond 1920, werd het café gesloten.

De zonen De Beukelaar gingen verder als aannemers. Een korte periode kende het geheel vernieuwde huis een hoedenwinkel, gedreven door dochter Mientje. Haar broer Antoon werd in 1932 halsoverkop benoemd tot directeur van de cichoreifabriek te Antwerpen. Door het plotselinge sterfgeval van directeur Victor de Beukelaar was er geen juiste naamgenoot beschikbaar voor deze functie en er werd daarom een beroep gedaan op een Ossendrechts familielid. Dit is zeker geen verkeerde beslissing geweest. Ook zijn broers Pol en Louis werkten daar later. Antoon heeft veel bijgedragen aan de totstandkoming van De Volksabdij O.L.V.-ter-Duinen. Ondanks zijn verblijf in België bleef hij een trouw lid van het Ossendrechtse kerkkoor. Latere bewoners van het vroegere pand Hof van Holland waren de gezusters De Beukelaar.

De kinderen De Beukelaar brachten de zomervakanties door bij hun ongetrouwde tantes. Voor de oorlog speelden ze daar lekker met alle buurtkinderen in de tuin en de werkwinkel van café Hof van Holland.

Deze keer was er een vliegerwedstrijd.

Staannd v.l.n.r.: Louis de Beukelaar, Janus Hugens, Jan Vriens, Sjaak vd Eijnden, Sjaak de Beukelaar, Sjaak vd Bussche, Frans vd Poel, Sjaak van Loon, Wim vd Poel en Pol de Beukelaar.

Zittend v.l.n.r.: Ad v Veldhoven, Jo vd Eijnden, Fons v Veldhoven en Toon vd Eijnden

Met mooi weer waren deze jongens ook vaak te vinden in de bossen bij de grote, de kleine of de kalle koepel in de Pottenbergen.

CAFÉ DE MORIAAN (café vanaf 1900 tot 1997) CAFÉ DE HAAN

café de Moriaan

33 m². De familie Van den Bussche bouwde een nieuw café nabij het latere Beeldje.

Iets verderop in de straat stond een pand van gemeentesecretaris Adan. Vanaf 1900 verhuurde hij de woning aan Henricus van den Bussche en Maria Wirx, die er een café begonnen onder de naam De Moriaan. De kastelein was een gepensioneerde militair die zijn diensttijd had vervuld in het Nederlands Koloniale leger op Sumatra in het roerige gebied Atjeh. De gelagkamer werd ook enkele dagen per week verhuurd aan de schoenmakers Kerstens uit Putte en Van der Zande uit Tholen. Vier jaar later verkocht Adan het gehele pand aan Adrianus den Ouden en Adriana van Aarden van Calfven. De herberg stond aangegeven zijnde

Janus den Ouden, in Ossendrecht algemeen bekend

Fons en Truus den Ouden achter de bar

vrienden en zij bleven hun clublokaal trouw tot zolang als café De Haan bestaan heeft. Janus en zijn vrouw Adriana werden in 1950 opgevolgd door hun zoon Fons. Fons begon naast de verkoop van steenkolen ook met de verkoop van petroleum en flessengas.

Met de komst van het aardgas in 1963 stortte de handel in steenkolen, petroleum en flessengas in,

interieur van café De Haan

onder de naam Kerdaantje, was poelier van beroep en veranderde de naam van zijn café daarom in café De Haan. Enige jaren later veranderde hij van beroep en werd in de wintermaanden kolenboer terwijl hij in de zomermaanden met een ploeg volk werkzaam was bij oogstwerk in de polders. Omstreeks 1930 had de kordate Janus zelfs een vrachtwagen tot zijn beschikking. Dat was voor toen al heel bijzonder.

Ondertussen had in 1924 duivenclub Nooit Gedacht het café De Haan als clublokaal verkozen. Deze vereniging veranderde in 1929 de naam van de duivenclub in Postduivenvereniging De Welkomst-

vrienden en zij bleven hun clublokaal trouw tot zolang als café De Haan bestaan heeft. Janus en zijn vrouw Adriana werden in 1950 opgevolgd door hun zoon Fons. Fons begon naast de verkoop van steenkolen ook met de verkoop van petroleum en flessengas.

Met de komst van het aardgas in 1963 stortte de handel in steenkolen, petroleum en flessengas in, zodat Fons op zoek moest naar een alternatief hiervoor. Hij kocht een vrachtauto en begon met vrachtrijden.

In 1976 nam Karel, hun jongste zoon, het café van zijn ouders over. Zeven jaar later werd het café verkocht aan Hans Storm, waardoor in 1983 na 79 jaar het tijdperk van de Kerdaantjes als uitbaters van De Haan ten einde was. Weer veertien jaar later, in 1997, werd het café gesloten en omgebouwd tot een woonhuis. De duivenclub verhuisde naar hun nieuw clublokaal café De Boulevard.

HET VLAAMSE HUIS (café van 1827 tot 1887)

Naast café De Haan werd in 1827 door Philippus Jacobus van den Bussche en Elisabeth Bril een nieuwe woning gebouwd met herberg onder de naam Het Vlaamse Huis.

Een café beheren had hij niet van een vreemde. Zijn grootouders, Philippus Jacobus van den Bussche en Maria Jacoba Spriet, hadden sinds 1793 in de Schapendreef al een café, Rust Wat geheten, maar daarover later meer.

Philip was behalve herbergier ook koopman en steenbakker in veldovens.

Als handelsman kocht en verkocht hij o.a. veldgewassen. Een vrachtbrief vermeldt dat hij in de wintermaanden meerdere malen twintig varkens opkocht in Ierseke en tegen de kerst deze verkocht in Ossendrecht. Het zat in zijn leven wat tegen en het zat wat mee. Philippus Jacobus van den Bussche vergaarde heel wat bezit, was door het overlijden van echtgenoten, driemaal getrouwd en trotse vader van twaalf kinderen.

In 1871 werd de zaak overgedaan aan A.P.A.M. Voncken, afkomstig uit Rotterdam en als vertegenwoordiger werkzaam geweest bij cichoreifabrikant Cornelis Mattheeussens.

Toen deze laatste alleen verder ging werd Voncken ontslagen en ging verder als fabrikant in de schuur achter zijn café Het Vlaamse Huis. Er moest een schoorsteen worden gebouwd van 14 ellen, en Floran de Bree uit St Nikolaas plaatste er een vijf meter hoge stoomketel. Later kwam er een samenwerking met de weduwe van cichoreifabrikant Piet van Velthoven. De cafés van Voncken, De Beukelaar en de weduwe van Velthoven, hier kort bij elkaar in de straat, lagen goed in de markt en genoten extra toezicht van de veldwachter.

De naam Voncken als caféhouder werd voor het laatst genoemd in 1887. Hij was in de jaren daarvoor actief bij de provinciale statenverkiezingen en de gemeenteraad.

De woning werd verkocht en de nieuwe bewoners, Kees Goris en Nelleke Timmermans, vormden de caféruimte om tot een groente- en fruitwinkel. Er werd ook op het dorp geleurd met paard en kar in afgewogen producten: goede appels of met een plakske, alles te koop per vijfkop, benneke of een hectolitermaat.

De grote schuur diende als opslagplaats voor kermisartikelen en er kwam een extra woning voor de groothouders Goris.

In het achterkamertje werd een vroege vinding geplaatst, te weten: een draaiton waarin men schepijs kon maken. Toen nog alleen vanille. We kwamen zoon Willem Tut overal tegen als de 'ijscoman van het Hondseind'. Willem trouwde met Marie Fijneman en zij volgden zijn ouders op.

Omstreeks 1965 werd het pand gesloopt en liet Louis v.d. Poel hier een nieuwe woning bouwen.

Het groente- en fruitwinkeltje van Kees Goris en Nelleke Timmermans

Willem (Tut) Goris en Marie Fijneman

CAFÉ DE VERWACHTING (café van 1898 tot 1930)

Op de hoek Koningin Wilhelminastraat – O.L.Vrouw ter Duinenlaan liet Constan Cleeren-Van Veldhoven in het jaar 1898 een woonhuis bouwen met café en bakkerij. Het café kreeg de naam De Verwachting en had een gelagkamer van 28m². Tijdens de Eerst Wereldoorlog werd Constan voor enkele uren per dag aangesteld als gemeentebode en deed diensten bij de notaris als afroeper en getuige.

Omstreeks 1930 gingen de deuren van het café dicht waarna de familie V.d. Eijnden, in Ossendrecht de Pegger genoemd, hier ging wonen.

CAFÉ DE KRUISING (café vanaf 1900 t/m 1970??)

We steken de O.L.Vrouw ter Duinenlaan over en komen in de Schapendreef. Jan Dekkers-van Veldhoven bouwde er rond 1900 en begon er een café dat in zijn bestaan drie verschillende namen kreeg.

Officieel heette het café De Kruising maar in de volksmond werd het De Pilos of ook wel De Pilatus genoemd. (Een man vol onschuld, of juist iemand in een voortrekkersrol? Deze naam kwam meer voor in deze contreien met verschillende betekenis.)

Café de Kruising werd in de jaren dertig van de vorige eeuw overgenomen door Lon Bogers, die we in Ossendrecht beter kennen onder de naam Lon den Dog. Lon, getrouwd met Kaat van Keulen, was kolenboer in Bergen op Zoom maar bezorgde ook kolen in Ossendrecht.

De grootste bloei van zijn café kwam nadat de kazerne in Ossendrecht in 1953 geopend werd. Lon en Kaat hadden namelijk vier dochters waarvan de twee oudsten de leeftijd hadden waar de dienstplichtige soldaten wel oog voor hadden.

De soldaten gaven het café van Lon de naam De Kolenkit, een naam die snel door de Ossendrechtaren werd overgenomen. Ook voor Lon als kolenboer betekende de komst van het aardgas het einde van zijn handel. Omstreeks 1970 werd het café afgebroken en kwamen er op die plaats kleine gezinswoningen te staan.

Lon en Kaat Bogers met de kinderen/ Adje, Ariette en Maria Bogers

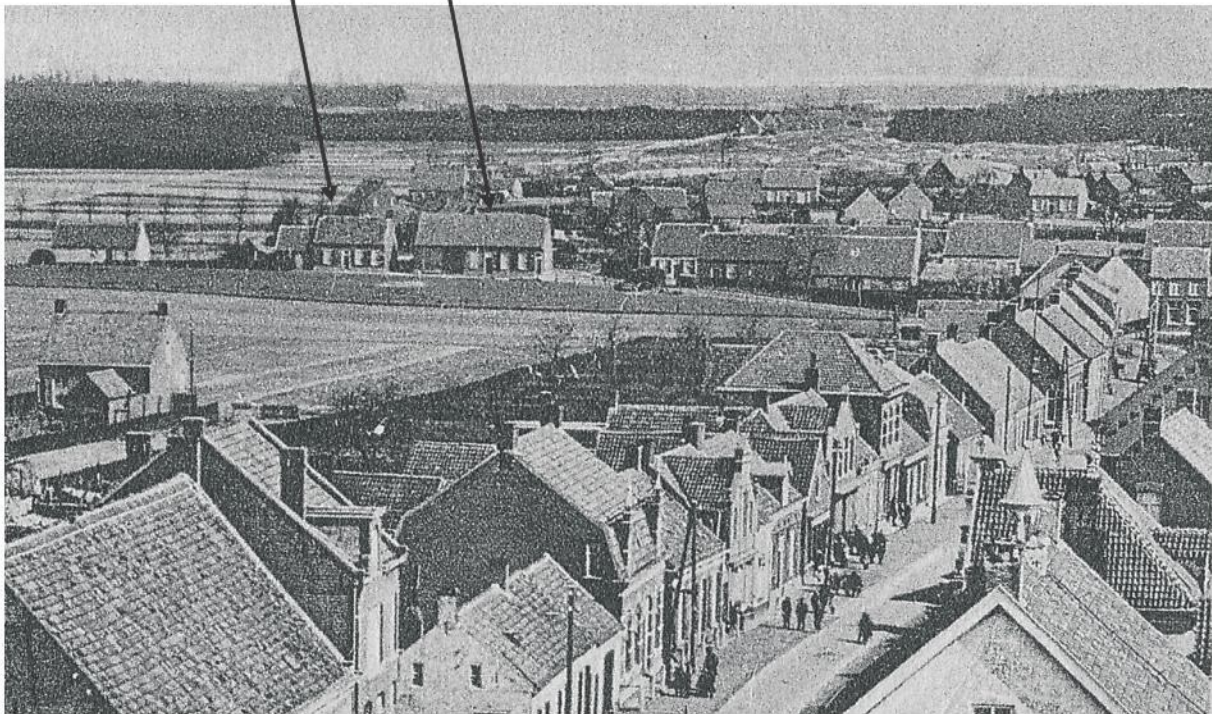

Lon legt zelf een biljartje

HERBERG RUST WAT (café vanaf 1840 t/m 1930)

In het jaar 1793, toen de Franse troepen Nederland binnenvielen, vestigde zich hier aan de Schapendreef Philippus Jacobus van den Bussche, gehuwd met Maria Jacoba Spriet uit Bikschoten. Zij waren afkomstig uit Langemark [gelegen in Zuidwest-Vlaanderen]. Waren ze vluchtelingen of verbonden aan de legerdienst? Er is geen inschrijving of beroep bekend. Hun zoon, die was neergestreken in Rucphen en daar gehuwd met Cornelia Goorden, kocht na de dood van Philip-
pus het huis/café in Ossendrecht dat in 1808 echter afbrandde.

Op ditzelfde perceel bouwden zo rond 1840 Piet de Dooy en Anna Catharina van Dijk een nieuwe woning met een café van 22 ½ m². Na Anna's overlijden hertrouwde Piet in 1854 met Maria Elisabeth Krijnen. Dochter Antoinetta trouwde in 1885 met Jacobus Bernardus de Vos en zij namen

Deze foto is gemaakt vanuit de kerktoeren. Op de voorgrond zie we de huizen in de Dorpsstraat en op de achtergrond (net boven het midden van de foto) zie we drie huizen met de voorgevel in de huidige Schapendreefstaan. Het tweede huis van links is café Rust Wat, het derde huis van links is café De Kruising.

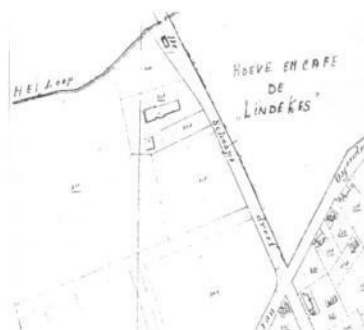
het café over. Ook Netje werd weduwe en hertrouwde met de gepensioneerde marineman Bernardus Sloven, die in Amsterdam gelegerd was geweest. Zij kregen een dochter Maria, die later trouwde met Jan Dierks. Na 1905 ging Netje, die ondertussen weer weduwe was geworden, nog tot 1930 door met haar cafeetje.

Wij nemen even binnen een kijkje. In de hoek van de herberg stond een klein buffetje met tapkraan. Er was een luikje achter in de vloer dat toegang verschafte tot de bierkelder, verder stonden in de gelagkamer vier tafeltje en twaalf stoelen, een petroleumlamp en enkele schilderstukjes. Op de houten vloer lag wit zand gespreid. Dit moest opzij geveegd worden als er werd gedanst. Netje is weleens bekeurd omdat ze er stiekem liet dansen. Veldwachter De Ruijter had zich op een avond in het donker aan de gevel van het café opgesteld om daarbij direct in te kunnen grijpen. Plots ging de deur open en twee dames met hoge nood kwamen in de buitenlucht hun plasje doen. Ze zagen geen hand voor ogen en streken neer vlak voor de veldwachter! Niemand heeft dit gezien, maar hij vertelde het wel thuis. Dat was net een keer te veel want daarna werd er de spot mee gedreven. De woning is inmiddels gesloopt en vervangen door een nieuwe woning.

CAFÉ DE LINDEKES

Schuin tegenover café Rust Wat is er ook een cafeetje geweest, te weten De Lindekes van Petrus van Linden en Anna van Aperen. (Zie tijding 2008-2 artikel over Het Beeldje).

Met dit meest noordelijk gelegen café van het gehucht 't Hontseind sluiten we deze aflevering af. ♣

Nog eenmaal een blik op de Koningin Wilhelminastraat: houthandelaar Rikus Bogers van café De Boulevard, ment paard en kar onder het toezien oog van veldwachter Dingemans.

MURPHY

Een verhaal in het dialect van Hoogerheide

Ôns moeder ad netuurluk van zun lêêvesdaoge nwôôt nie gôôrd van de Wet van Murphy, mar da ze dur wel dêêgeluk meej te maoke gad ed, da kunde wel maareke aon ut veraol da'k nouw gaon vertelle.

Ut wier vur ôns moeder tèèd om de kezjèèr* aon te gaon maoke, want jêêrst moesse de vaarekesèrrepels gekokt worre en daornaor moes ôns moeder ônze daogelukse waareme pot nog klaormaoke. Mar ut zaat al gelèèk têêge. Dur un lekkozze in ut achterste schuurke was alles nat geworre: ut musterd'out, de pikkel'outjes, jao, de krâante nog wel. En stik ta dan mar is aon!

Un ketierke laoter stong jêêl de bijkeuke vol meej rwôôk. Ôns moeder ad ut vuurke n'un bietje n'aongekrêêge, da wul zêêge: veul stienkende walmende rwôôk en un paor jêêle klèene vlammeke.

Mar ut begin was gemokt. De kinders gienge mar oestend en proestend buite speule en ôns moeder zette gaauw de buitendeur ôpe en de vaarekesèrrepels op ut vuur. Swêês kêêk ze meej ut zwêêt op durre kop naor de klok, want die gieng vuste vlug naor ut tèèdstip da d'ôns vaoder tuis zouw komme.

Toen kwââm Kaoreltje Krâant. Kaoreltje kwââm altij op zun fietske de krâant rondbrengende en bij ôns was ie zoowa op zun leste plek.

Kaoreltje was dus krâanteboer van zun vak, mar èêgeluk was ie zelf de krâant, want zow op ut end van zun roet wies ie bij un lekker bakske koffie veul mjêêr nuuws te vertelle az atter in de krâant stong. En vandaog wies Kaoreltje wel jêêl veul nuuws te vertelle. Meschien kwââm da wel omda't swêês gaon rêêgene was.

En zoow blêêf ut mar têêgezitte. Of dun duuvel durmeej spulde. Ôns moeder zette de pudding op de vênsterbâank om um koud te laote worre. Schupte die verekte rotjong toch nie dun bal dur têêge, zêêker! De schaal aon schaareve en de pudding op de grond, reddelwôôs verlôôre.

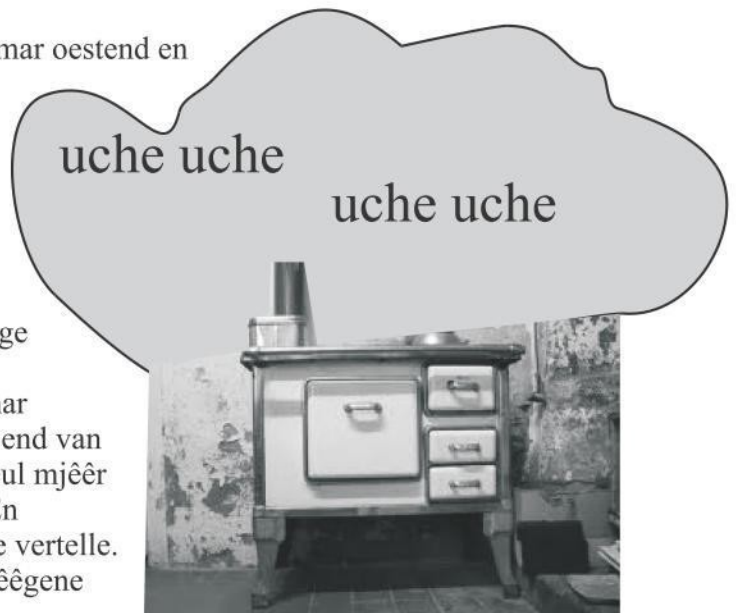
D'errepels stonge n'aon te brâande. Ôns moeder begon stillekezaon zown bietje de littenie van Alderèelege te bidde, mar dan toch wel jêêl âanders azza te pestwôôr da d'altij vurdeej. Ôns vaoder kwaam tuis en ôns moeder zeej meej de traone in dur wôôge da't nog wel un uurke kon duure. Têêge de verwaachting in zeej ôns vaoder niks, mar ij draoide n'un sjekske en ij gieng nog mar wa in dun of waareke. Dur is ommus altij wel wa te wieje of te zaoie of te maaie of te plukke of te plâante of zoow.

Ruim un uur nodderâand stong ut êete dan toch èendeluk op taofel.

'Aongebrâand, nie gaor, toch lekker', prebêerde ôns moeder dur un grapke van te maoke, mar da lukte nie al te best, want ze kêêk durbij as un boer meej veul kiespèn.

Dur wier gebid, net as âanders en daornaor zeej ôns vaoder, ok net as âanders: 'Nou, ik zouw zoow zêêge, frit oew èêge mar te barste, 't is oew van arte gegund!' En iederjêên schepte n'is flienk op, want onger mok raauwe bwôône zoet.♣

De Jakke, pseudoniem van Jan Luysterburg

Werkgroep genealogie Het Zuidkwartier

door Cor Cleeren

Omdat vrijwel ieder mens nieuwsgierig is naar zijn afkomst beginnen we vaak een zoektocht naar de familiestamboom. Vanuit het heden terug tot 1810 lukt dat meestal vrij aardig. In dat jaar voerde Napoleon namelijk in ons land een wet in waarbij het bijhouden van een burgerlijke stand verplicht werd gesteld. Dat blijkt nu goed van pas te komen. Maar dan. Wil men verder graven is men aangewezen op de doop-, trouw- en begrafenisboeken (ook wel DTB's genoemd) van de kerken.

Toen in 1992 de werkgroep genealogie werd opgericht -genealogie betekent dus stamboomonderzoek- werd dan ook besloten om als eerste de DTB's van Ossendrecht en Woensdrecht aan te pakken. In die periode bediende de groep zich van leesapparaten om de informatie op de fiches af te lezen. Er werd veel werk verricht onder leiding van Ad van Veldhoven, Cor Plompen en Mandus Lameir, allen inmiddels overleden. Ook de overleden Alfred van Gaal maakte deel uit van de werkgroep.

Omdat we nog steeds beschikken over vele fiches waarop zeer interessante gegevens staan, zoals testamenten en borgbrieven, gebruiken sommigen deze nog. Maar tegenwoordig beschikken we ook over het internet en er wordt veelvuldig gedownload vanuit het archief van Bergen op Zoom, Roosendaal enz.

Inmiddels zijn de dopen, huwelijken en overlijdens van Ossendrecht, Woensdrecht, Putte

De al gemaakte DTB's, doop-, trouw- en begravenisboeken

*Meestal wordt er twee aan twee gewerkt:
hier Karin Sion en Cees Soeters*

Sjos van Loon en Ria van Zunderd ; Cees Soeters en Cor Cleeren;

Ria met Angelus Paardekam

en Huijbergen bewerkt.

Op dit moment is de werkgroep bezig met de bevolkingsregisters, de testamenten en de borgbrieven van Ossendrecht en het gerechtelijk archief van Putte. De gigantische 'erfenis' van Marcel Moors (zie artikel op pagina 31) wordt nu verwerkt in het stamboomprogramma Aldfear. Al dit werk van de werkgroep is te raadplegen in het heemhuis te Hoogerheide.

Hier komt de groep een keer per maand op een maandagavond bij elkaar. Eerst wordt er rustig begonnen met een kopje koffie, maar binnen de kortste keren lijkt

het huisje omgetoverd in een computercentrum. Behalve de computer die de groep van de heemkundekring heeft gekregen om hun werk uit te oefenen, brengt iedereen de eigen laptop mee. Veel wordt dan ook thuis via internet verzameld en op de gezamenlijke maandagavond wisselen de leden gegevens en weetjes uit. We kunnen nog jaren vooruit. ♣

Links Marjolein Bakx achter het leesapparaat en rechts Jolanda de Laet aan de gemeenschappelijk computer.

V.l.n.r: zittend : Cees Soeters, Ria van Zunderd, Jolanda de Laet en Angelus Paardekam, Staand Cor Cleeren, Marjolein Bakx en Karin Sion.

Foto's zijn gemaakt door Frans Klaassen van onze werkgroep fotografie.

DE JOODSE BEGRAAFPLAATSEN IN PUTTE

door Maria Rosskamp

Jarenlang fietste ik van Putte naar Ossendrecht langs het joodse 'kerkhof'. Later bleken het er twee te zijn en elders in Putte bevond zich blijkbaar nog een derde begraafplaats. Ik wist er niet veel meer van dan dat er Belgische joden lagen en je wees mensen de weg in de zin van: dan sla je af na het joodse kerkhof..... Klopt dus niet eigenlijk hè, dat kerkhof. Joden hebben geen kerk, maar een synagoge. Maar ja, dat wordt gezegd in ons overwegend christelijk heem. Inmiddels hoor ik van verschillende mensen dat ze er wel eens uit nieuwsgierigheid zijn gaan kijken. Ik hoorde zelfs van een oud-dominee dat hij er regelmatig heenrijdt om er al wandelend over de paden wat tot rust te komen en om na te denken....

Als er in 2008 twee lezingen worden aangekondigd op de Volksabdij in Ossendrecht, gegeven door ene rabbijn Raf Evers uit Amsterdam, meld ik me daar toch ook maar eens aan.

Vooraf omdat de tweede lezing afgesloten zou worden met een bezoek aan één van de Putse begraafplaatsen. Kan hier een artikel-tje inzitten voor De Tijding? Willen onze

lezers ook iets meer weten over dit mysterieuze eiland binnen ons heem?

De rabbijn begint heel snel pratend zijn lezing. Het publiek bestaat uit protestantse, katholieke en niet-gelovige toehoorders. Hij wordt steeds onrustiger en op een gegeven moment komt het hoge woord eruit: hij was niet gewend om zolang aan het woord te zijn. Zijn vader -ook rabbijn- had het eens lachend verwoord: Als ik onder joden ben kom ik met mijn verhaal niet eens tot de eerste komma, voordat de kakofonie losbarst.

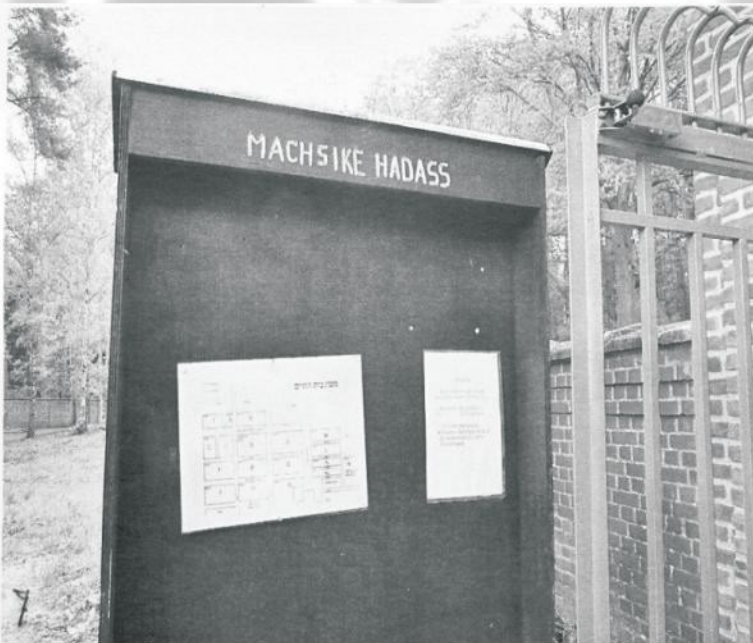
Wij luisteren zo braaf.... Tja, we wéten toch nog niks.... Is hier een eerste cultureel verschil te ontwaren, of is het een godsdienstig verschil: wij luisteren naar onze pastoor of dominee, hoe hij het Woord verkondigt en zijn niet gewend om in discussie te gaan.

Er is een Joodse uitdrukking: *twee joden, drie meningen*, maar dat weet ik dan nog niet.

Het is november; het heeft gevoren, gesneeuwd en het geheel ziet er troosteloos uit. Het gaat om de begraafplaats van de Israëlitische Begrafenisvereniging Chewra Kadischa Machsike Hadass aan de Noordweg in Putte.

Een Antwerpse jood met hoge hoed en vlechtjes ontsluit de poort. We krijgen het verzoek om ons hoofd te bedekken. Mijn man krijgt zelfs een keppeltje aangereikt door een joodse kennis die ook de lezing bijwoont.

Het gebouw links van de ingang is een wasruimte. Hier kunnen de dode lichamen nog gewassen worden als dit al niet thuis is gebeurd, bijvoorbeeld als ze van elders ingevlogen worden. De fontein buiten is bedoeld om de handen te wassen na een bezoek aan een graf; dit vanwege de onreinheid van de dode.

Rechts liggen achter een herdenkingszuil de graven van Duitse joden, die in de Tweede Wereldoorlog naar Nederland en België gevlucht zijn en het dan toch niet gered hebben.↓

We lopen verder. Alles blijft een beetje mysterieus ondanks de uitleg. Dit komt toch wel voornamelijk door het Hebreeuws op de graven en die totaal andere jaartelling, zodat je niet meteen kunt plaatsen wanneer iemand gestorven is.

Op de zerken schijnen de goede daden van de overledene te staan naast de geboorte- en sterfdatum. Een van de broeders van de Volksabdij heeft een beetje Hebreeuws geleerd en doet een poging. Naast het

Hebreeuws vind je ook wel Franse, Duitse, Nederlandse en Portugese teksten.

De joden leven nu in het jaar 5769 (2008). Zolang is het geleden dat volgens hun geloof de schepping plaatsvond. Achteraf pluis ik uit hoe dat precies zit met die jaartelling. Hun jaartelling is opgebouwd uit maanden. Dat is de tijd die de maan nodig heeft om een toer rond de aarde te maken en staat gelijk aan $\pm 29,5$ dag. Een maanjaar

duurt dan 12x 29,5 is 354 dagen, oftewel elf dagen minder dan ons burgerlijk jaar.

In een periode van negentien zonnejaren worden er zeven schrikkeljaren toegevoegd. Dat is een volledig dertiende maand van 30 dagen. In de praktijk betekent dat om de twee á drie jaar een schrikkeljaar. Zij verwachten dat over zo'n 230 jaar de jongste dag zal zijn en de Messias op aarde zal komen. Let wel: dit is niet gelijk aan 'onze' Messias. Dan zullen alle doden uit hun graf opstaan en naar de hemel gaan. Om dit mogelijk te maken is het dus zaak dat de lichamen moeten kunnen blijven waar ze zijn en joden zullen hun doden daarom ook niet cremëren.

Op die laatste dag zal god zeggen dat de wereld wel degelijk goed is zoals hij is.

Rabbijn Evers' uitleg van de evolutie: de zondvloed bestond uit heet water zodat alles een soort snelkookpaneffect kreeg en de tijd meer in elkaar gedrukt werd. Is dit een grap?

We lopen verder. Slechts hier en daar zie je onze jaartelling op een graf.

In plaats van ons gebruik om bloemen op het

graf te leggen, vind je hier en daar steentjes die op de zerken gelegd zijn. Dit wordt door bezoekende nabestaanden gedaan ten teken dat ze hier geweest zijn. Ook windlichtjes vind je overal terug op de graven.

Rabbijn Evers vertelt over de symbolen op de grafzerken.

Een joodse ster spreekt voor zich.

Aan een kruikje kun je zien dat er een leviet begraven ligt. (Zij zijn van een lagere klasse dan de cohenen.)

Handen betekent dat hier een priester ligt. Zij liggen meestal vlak langs het pad, zo vrij mogelijk. Nog een aanduiding voor wat betreft de priesters is een witte lijn getrokken over de weg. Tijdens een begrafenis moet de priester rechts van deze streep blijven, in ieder geval 1,5 m van de dode af, omdat de dode onrein is.

Je bent echt joods langs de vrouwelijke lijn, per slot is het altijd duidelijk wie de moeder is, de vader is nog maar afwachten. Niet mijn woorden, maar die van de rabbijn.

Het priesterschap loopt echter langs de

mannelijke lijn. Dit is niet altijd gemakkelijk te bewijzen en de rabbijn had hier nog een witz (mop) over:

Een joodse jongeman gaat naar de rabbijn en maakt bekend dat hij graag priester wil worden. Ja maar, zegt de rabbijn, dat gaat zomaar niet. Ja maar ik wil het zo graag..... Om de zoveel weken blijft de jongeman zeuren dat hij zo graag priester wil worden en uiteindelijk geven ze maar toe. Als hij eenmaal priester is vraagt de rabbijn hem, waarom hij toch zo graag priester wilde worden. Wel rabbijn, mijn vader was priester, mijn grootvader was priester, mijn overgrootvader was.....

Verderop richting Putseweg is een gebedshuisje met daarin graven van twee rebben en een echtgenote. Rebbeën zijn meestal hoge geleerden die zich met de mystiek van de kabbala bezig hebben gehouden. Ook hier mag je niet bidden tot de rebben, maar wel rechtstreeks naar god (G'd). De rabbijn houdt zich verre van de kabbala.

Toen ik opmerkte dat er veel overeenkomsten waren met de katholieke begrafenisrituelen verklaarde rabbijn Evers: Jullie hebben veel van de joden overgenomen! Per slot van rekening is ons geloof ouder.

Na afloop gaan we gezellig wat broodjes eten in restaurant De Blauwe Pauw, maar dan zonder de rabbijn, die alweer op de trein naar Amsterdam is gestapt: het eten is immers niet koosjer... wat jammer nou.

1. Perceel PTE B1447 van 8.270 m² en perceel PTE B1448 van 16.420 m² behoren aan de Israëlitische Begrafenis Vereniging Antwerpen Frechiestichting.
2. Perceel PTE B1725 van 45.260 m² behoort aan Chewra Kadischa Machsike Hadass (Israëlitische Begrafenisvereniging)
3. Perceel PTE B2845, groot 31.949 m² behoort aan Heilige Stichting Van Waarachtige Liefdadigheid.

Bron gemeente Woensdrecht / kadaster

De zondag hierna zet ik voor het eerst de tv op de Joodse Omroep en zie er rabbi Evers terug in het joodse kookwedstrijdprogramma *Koosjer*, waar hij in de jury zit om erop toe te zien dat het er qua godsdienstige normen koosjer aan toe gaat. Hij controleert bijvoorbeeld de stukgeslagen eieren op bloedvlekjes. Die eieren mogen dan niet verwerkt worden. Ik weet dat de joden eigenlijk twee keukens moeten hebben om een scheiding aan te brengen tussen vlees en melk. Wat een gedoe. Bovendien heb je dan toch een redelijk groot huis nodig, bedenk ik dan praktisch. Ik snap niet veel van de joodse gebruiken en zet de tv uit.

En ook die joodse begraafplaatsen in Putte blijven voor mij toch een beetje een mysterieus eiland in ons heem.

Wie meer wil weten over het joodse geloof en meer specifiek de begrafenisgebruiken beveel ik het boek *Geen bloemen, wel bezoek* aan van rabbijn Raf Evers.

Ook de site van Huub Gerits Indrasurya & Stichting Energiebalans Nederland:z>akt – jodendom geeft goede informatie. Ik heb verschillende keren contact opgenomen met de stichting

Frechie in Antwerpen maar helaas geen reactie/antwoorden gekregen.

Foto's zijn van Maria Roskamp, Jaap van den Berg en Cynthia Fleerackers ♣

Het graf van Jacob Birmbaum, omgekomen met de Titanic in 1912 ↓

Israëlitische begraafplaatsen of Joodse kerkhoven

Onderstaande informatie is door Jeanette van den Berg-Buijs destijds verzameld voor de gemeente Woensdrecht, die gegevens nodig had ter begeleiding van een kleine monumentenroute door ons heem. Natuurlijk is er toen maar een fractie gebruikt voor de uitlegbordjes.

In Putte zijn drie begraafplaatsen gelegen. Twee langs de Putseweg en één langs de Noordweg. Deze begraafplaatsen zijn alle drie eigendom van joodse verenigingen uit Antwerpen. De Belgische wetgeving op de lijkbezorging was strenger dan de Nederlandse wet van 10 april 1869, die voor de Israëlieten meer zekerheid bood op een ongestoorde rust na de begrafenis. Joden willen uit godsdienstige motieven dat de graven van hun doden nooit geruimd worden. Men had in België geen mogelijkheid om gronden daarmee de eeuwigdurende grafrechten te kopen. Rond 1880 kwamen veel joden vanuit Amsterdam naar Antwerpen. Putte is niet

ver hiervandaan en er was ook een goede verbindingsweg.

Op 16 maart 1884 richtte Henri Frechie een vereniging op naar Nederlands voorbeeld. Deze had tot doel te zorgen voor begraving van de overleden leden.

De naam was “Israëlitische Begrafenis Vereniging Antwerpen” en hield kantoor in Antwerpen maar was gevestigd in Putte.

Tot 1910 gebruikte de vereniging een deel van de Algemene Begraafplaats Kiel bij Antwerpen.

In de Belgische wetgeving mochten er geen bijzondere begraafplaatsen worden aangelegd, behalve die voor Rooms-katholieken.

Toegangspoort tot de 1e begraafplaats van de Frechie Stichting aan de Putseweg no 36

Toegangspoort tot de 1e begraafplaats aan de Noordweg no 38 gebouwd in 1924 door Gust Fierens architect

1) In 1909 kocht de vereniging 2 hectaren grond aan de Putse weg no. 36 en grenzend aan de Noordweg in de gemeente Putte.

Op 17 februari 1910 gaf de gemeenteraad toestemming om op die grond een begraafplaats in te richten.

Om rechtspersoonlijkheid te krijgen in Nederland werd de vereniging in 1931 omgezet in een stichting.

De naam van de oprichter werd ook toegevoegd aan de stichting en heette vanaf toen **“Israëlitische Begraafenis Vereeniging Antwerpen Frechie-stichting”**.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog groeide het ledenaantal naar 2400 tot 2500.

In de jaren 1930 - 1935 namen de aantallen joodse begravingen enorm toe door de ontruiming van de Algemene Begraafplaats Kiel bij Antwerpen. Veel joodse graven moesten verdwijnen en in Putte vond herbegraafenis plaats.

In 1924 werd bij gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de vereniging op de begraafplaats een ontvangsthuis gebouwd.

In 1931 volgde er een uitbreiding van het terrein met één hectare en kwam er tevens een toegangspoort aan de Noordweg.

Het ontvangsthuis was tijdens de oorlog door de Duitsers in beslag genomen en na de oorlog, zo rond 1956, nog vanwege de woningnood bewoond door een gezin.

Nadien werd het huis en de verwaarloosde begraafplaats geheel gerestaureerd.

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de stichting werd een herdenkingszuil opgericht ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog.

← *Ontvangsthuis van de vereniging ter gelegenheid van het 40- jarig bestaan van de Frechie Stichting, 1924*

2) Op 1 januari 1913 vond de oprichting plaats van een tweede Israëlitische Begravenisvereniging “Chrewra Kadischa Machsike Hadass”, gevestigd in Putte.

Deze maakte deel uit van de Orthodoxe Israëlitische Gemeente “Machsike Hadass” (Verdedigers van de Wet) te Antwerpen. Deze vereniging was speciaal voor de

eigen gemeente en geloofsgenoten, voor een begravenis volgens de Russisch - Poolse Israëlitische ritus. In 1940 hadden zij 256 leden.

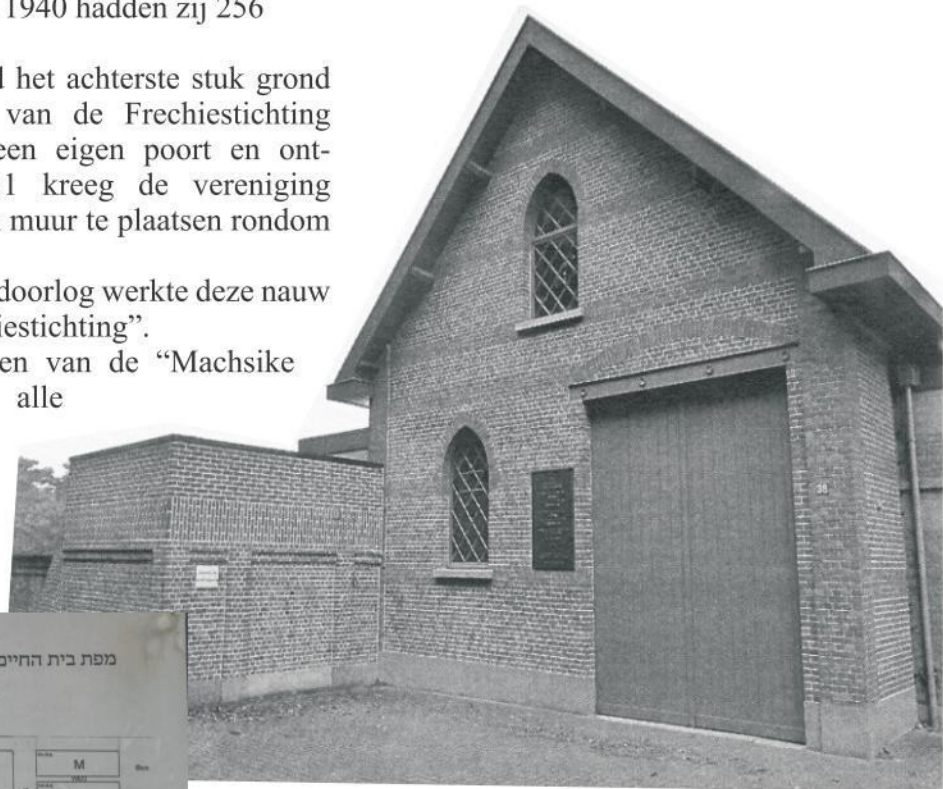
Deze vereniging had het achterste stuk grond aan de Noordweg van de Frechiestichting overgenomen met een eigen poort en ontvangsthuis. In 1931 kreeg de vereniging toestemming om een muur te plaatsen rondom deze begraafplaats.

Na de Tweede Wereldoorlog werkte deze nauw samen met de “Frechiestichting”.

De religieuze mensen van de “Machsike Hadass” verzorgen alle rituele diensten ten behoeve van de Frechiestichting.

↑ Toegangspoort van Machsike Hadass (2e begraafplaats)

↑ Ontvangsthuis van Machsike Hadass

← indeling van de begraafplaats

Geheel boven en rechts: herdenkingszuil voor de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog op de derde begraafplaats

Boven: opschrift aan de toegangspoort van Max Halevy / Onder: gedenksteen van de familie Halevy

*Toegangspoort van de derde begraafplaats
Shomre Hadass aan de Putse weg no 24*

Het ontvangsthuis van de begraafplaats

3) Op 18 oktober 1913 verleende het gemeentebestuur van Putte toestemming om aan de Putseweg no. 24 een derde joodse begraafplaats aan te leggen.

Verzekeringsmakelaar S.G. Kleere- koper uit Antwerpen had daarvoor ruim één hectare grond aangekocht namens de Israëlitische begrafenisvereniging "Ohabé Zedaka Menachem Abélim".

Deze aanleg ging blijkbaar niet door, want in 1920 verleende de gemeente opnieuw toestemming aan de heren J. Vriens en G. Schreiber namens de **Heilige Stichting van Waarachtige Liefdadigheid**.

Deze begrafenisvereniging maakte deel uit van de Israëlitische gemeente Antwerpen en werd in 1928 opnieuw opgericht met als zetel het ontvangsthuis op de begraafplaats Putseweg.

Deze vereniging richtte zich voornamelijk op kosteloze begraving van de arme overledenen uit eigen gemeente.

Ook na de Tweede Wereldoorlog vonden nog vele herbegravingen plaats vanuit België, maar ook vanuit Putte naar het net gestichte Israël.

Veel grafstenen en monumenten zijn geplaatst door Granietwerken Joseph Glatt.

Deze had zijn bedrijf in 1935 gevestigd in Putte aan de Putseweg tegenover de begraafplaatsen. ♣

De foto's in dit artikel zijn gemaakt door Jaap van den Berg.

Het oude granietbedrijf van Joseph Glatt

MARCEL MOORS

1920-2006

Meer dan alleen maar een zonderling

Miskend talent...cartoonist, tekenaar... slachtoffer van omstandigheden...

door Jan van Elzakker

Inleiding

Hij verdwijnt enkele jaren geleden plotseling, zo lijkt het, uit het vertrouwde straatbeeld: de met één been fietsende Marcel Moors, die soms wat vreemd overkomende man. Velen vragen zich af: waar is hij gebleven? Welnu: hij is niet meer.

In alle stilte en eenzaamheid wordt hij ziek en overlijdt: Marcel Moors, Marcel van 'Frie van den burger'. Op 15 april 2006 ontslaapt hij in Mariahove te Ossendrecht. Hij is dan 85 jaar.

In nog grotere stilte en eenzaamheid, zoals hij het overigens zelf wenste, wordt hij gecremeerd.

Wie was hij? Wat bezielde hem? Wat was zijn achtergrond? Waarom wat zonderling?

Hij verdient waardering voor wat hij heeft nagelaten. Vandaar dit verhaal!

EEN APARTE

Zus Riet, anno 2010, verblijvend in het verzorgingshuis te Huijbergen: “Ik was er ook niet bij, bij zijn definitieve afscheid. Onze Marcel was 'n aparte. Geen poespas wilde hij. Ik trouwens ook niet. Wij lachen nooit, wij schreeuwen nooit en wij verschrikken nooit. Door de omstandigheden van vroeger zijn wij zo geworden; met al die nonnen en geestelijken in de familie,

die ongetrouwde ooms en tantes van grootvaders- en vaderszijde, en de vrijgezelle onderwijzeressen in de familie van moederskant. Die zaten ons allemaal altijd op onze nek. Was het niet voor school, dan was het wel voor de kerk. Toen ons moeder stierf hebben we geen traan gelaten. Dat mocht niet van de onderwijzeressentantes. En van mijn oma d'r kant, Kroft, ook nog een jezuïet! Die hebben ons allemaal altijd maar bang gemaakt. Als je de hostie met de tanden aanraakte ging je naar de hel. Het was allemaal hel en verdoemenis. Wij waren volledig geïndoctrineerd. Onze Marcel had zelfs toen hij een jaar of tien was een eigen altaar en op maat gemaakte

priesterkleren gekregen bij gelegenheid van de dag van de Heilige Kindsheid. Hij leerde als kind al de mis opdragen, met alle fratsen erbij. Zijn voorbestemming om hem ook 'in een kerkelijk vak' te krijgen, in de ogen van al die geestelijkheid dan, lukte echter niet. Hij bleef van de kerk vandaan, ook al kregen we nogal wat bijlessen. Verschrikkelijk! Mijn vader was ondertussen al in alles dwars geworden¹. Hij las expres om die nonnen en geestelijken uit de familie te pesten de boeken die op de Index² stonden. Wij waren later voor die verwanten van boven de rivieren 'die afgefallen familie uit Brabant'.

Ik had een protestantse vriendin. De wereld was te klein. Dat mocht absoluut niet. Dat waren immers allemaal heidenen!”

Illustratief voor de dwarsheid van vader Frie was wel de keer dat ze net in het nieuwe huis Pomona waren getrokken. “Ons vader had een kerstboom opgezet binnen. Dat was voor mij een groot feest en ik vertelde dat opgetogen op school

tegen tante, zus-ter Gonzague, de overste van dat moment. Die was boos, dat mocht absoluut niet. Dat moest ik maar tegen mijn vader zeggen. Uit dwarsheid zette hij er toen ook nog een buiten.”

Rietje in het midden met witte kraagje

1. Vader Frie en moeder Eugenie Soffers en hun kinderen Jenny, Marcel en Riet hadden in hun leven van vaderskant, direct of indirect, al te maken met negen religieuzen, van wie er één algemeen overste van JMJ in Den Bosch werd en één overste in Hoogerheide. Daarnaast nog twee pastoors in Heerle en Ulicoten en een kanunnik in Tongerlo, die kapelaan in Nieuwkoop en Amsterdam werd. Achter dit artikel in dit blad, in een apart verhaal, moge blijken, dat niet alles zwart/wit was en zeker één oudtante van heel groot belang is geweest voor het onderwijs in Nederland en Noord-Brabant, in het algemeen, en voor Hoogerheide in het bijzonder: Mère ROSE DE LIMA, Marie Moors.

2. De lijst met boeken, die voor de katholieken verboden waren. Zoals die van Roothaert en A.M. de Jong. Dat was een doodzonde! Gelukkig kon je biechten, maar je biechtvader wist het dan toch maar

MARCEL MOORS EN DE OMGEVING WAARIN HIJ OPGROEIDE

Evenals zijn twee zussen wordt in 1920 Marcel Moors, als zoon van Frie Moors (*14-8-1882) en Eugenie Soffers *(2-9-1893), en kleinzoon van de laatste burgemeester Moors, Eugène, geboren in het pand dat we nu in gebruik hebben als museum Den Aanwas in Ossendrecht. Zij huurden het herenhuis van familie De Korst-Van der Moer, familie van moederszijde, uit Standdaarbuiten. Van huis uit zijn ze rijke, welgestelde en in aanzien staande burgers.

In 1929 verhuist het gezin van Frie en Eugenie van Den Aanwas naar Hoogerheide, waar ze het karakteristieke, nieuwgebouwde en nog steeds bestaande herenhuis Pomona betrekken. Het huis op de Aanwas wordt dan betrokken door de ouders van Twan Mattheussens, die dertig jaar penningmeester van onze heemkundekring zou zijn.

De enige getrouwde oom van Marcel, Fons Moors x Stephanie Mattheussens, gaan in het mooie landhuis 'De Duintjes' op de Putseweg wonen; ook gebouwd in 1928/1929 en dat eveneens nog bestaat. Zij krijgen één zoon, Robert, die naar Frankrijk emigreert, trouwt en één dochter krijgt. Die tak sterft uit, want Robert sterft in 2009 als negentiger in Frankrijk, zonder mannelijke nakomeling. Marcel als enige zoon van Frie, wordt de enige stamhouder uit het beroemde burgemeestersgeslacht. Omdat hij niet trouwt en geen nageslacht krijgt, sterft deze tak van Moors ook uit. Hij vertelt dat ook vaak alsof hij zich wilde excuseren niet voor nageslacht gezorgd te hebben.

Marcel met zijn moeder voor zijn geboortehuis op de Aanwas in Ossendrecht, nu het heemkundig museum van het Zuidkwartier

In 1929 verhuist het gezin Moors naar hun nieuwe huis Pomona in de huidige Raadhuisstraat te Hoogerheide

Huis De Duintjes van oom Fons aan de Putseweg

Rechts Frie Moors met naast hem zwager Henri Soffers

Vader Frie, zoon van burgemeester Eugène, is landbouwer, tuinder, koopman en wethouder. “Hij werd ook nog in de Provinciale Staten gekozen. De Scheldezonen brachten hem nog een serenade!” Hij heeft gronden/tuinderijen op de Huijbergseweg tot voorbij De Groene Papegaai, zoals ook oom Fons tuinderij en boomgaarden heeft in het gebied rondom de huidi-

ge Meulenblock langs de Putseweg en vrijgezelle oom Door tuinderij en boomgaarden bezit achter de nu verdwenen boerderij naast de kerk, richting Koepeltje en omgeving. Door Moors, de laatste van de vier vrijgezellen die in de oude burgemeesterswoning waren blijven wonen, sleet zijn laatste levensjaren in huize Pomona, bij nichtje Riet en haar man Fons Daalmans. Toen Door op vakantie in Italië plotseling kwam te overlijden, erfde Riet het hele grondbezit als beloning. Zij verkocht later alle tuin-/landbouwgrond aan Stan Oerlemans en het bosgedeelte van het Koepeltje zelf, aan Staatsbosbeheer, “of iets dergelijks”.

De statige boerderij/burgemeesterswoning, waar hij eerst woonde als laatst overgebleven vrijgezel, stond op de huidige Scheldeweg naast restaurant D'Ouwe Leeuw enerzijds en de kerk anderzijds.

HOOGERHEIDE
Kruising Ossendrechtseweg - Putseweg - Raadhuisstraat

Dorpsstraat - Hoogerheide

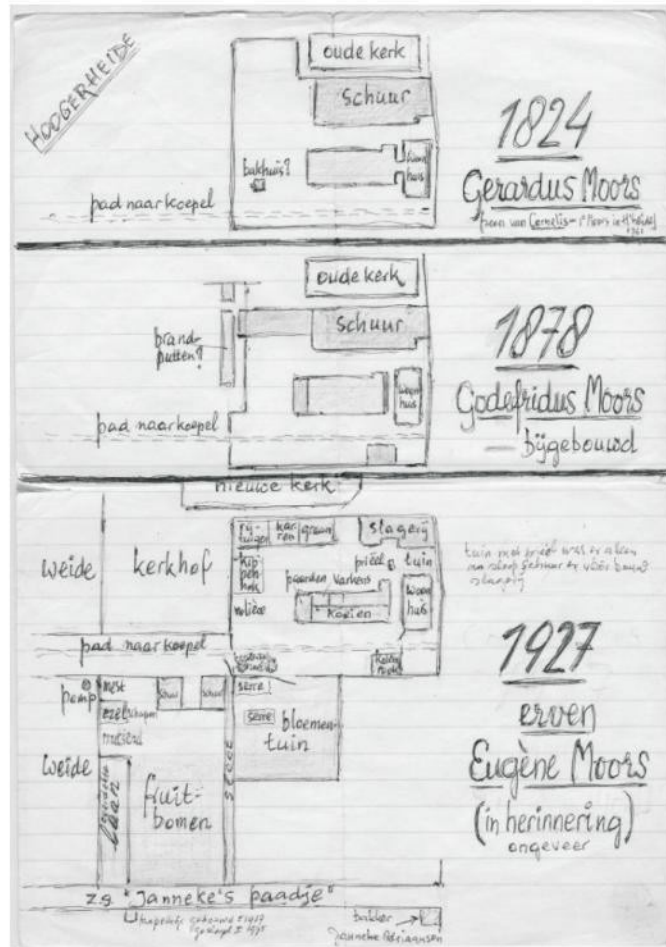
Bron: gemeente Woensdrecht

Rond 1990 maakte Marcel een tekening van de situatie rond de boerderij en burgemeesterswoning, bij zijn grootvader naast de kerk dus. Het geeft een overzicht van het gebied tussen kerk en Jannekes Padje in drie verschillende periodes weer. →

Riet van 'Frie van de burger': “Ze waren in goeie doen bij ons thuis van de kant van Moors, maar nog meer van de kant van Kroft, mijn oma.” Cornelia Maria Kroft kwam uit Ter Aar. Zij was van 22 augustus 1858 en ging als katholiek meisje naar de overwegend protestantse stad Culemborg op kostschool. De overste van het pensionaat/kostschool en schoolhoofd was zuster Rose de Lima, geboren als Marie Moors, dochter van Godefriedus Moors, burgemeester van Woensdrecht en zus van Eugène. Wordt Neeltje Kroft daar door haar toekomstige schoonzus al gekoppeld aan broer Eugène, die in 1889 burgemeester zal worden? “De Kroften waren heel rijk,” verklaart Riet. “Dat had mijn opa goed bekeken.”

Heeft Frie als burgemeesterszoon zo lang gewacht op een goede partij? Als hij trouwt in 1917 is hij namelijk al 35.

“Mijn vader rentenierde eigenlijk heel zijn leven. Hij werkte nooit, leefde heel makkelijk en gaf alles weg. Hij liet het werk op de tuinderij allemaal over aan zijn bedrijfsleider en vertrouweling Hugo Pals, toen alom bekend als Hugo van Lèerkes, de vader van Trien van Lèere (x Plompen). Wij konden niet allemaal volgen wat hij deed. Hij deed van alles om maar van huis weg te zijn. Hij was avontuurlijk. Hij is ook nog vertegenwoordiger van de bierbrouwerij van Van Poppel uit Etten-Leur geweest: het was Cambrinusbier, dat niemand dronk!”

V.l.n.r. de gebroeders Moors: Fons met rechterhand Hugo Pals, Door en Frie

Riet kijkt enigszins verbitterd terug op haar leven, maar ook heel regelmatig met humor, zij het met veel ironie en sarcasme. Riet is van 1924 en werd 86 jaar op 28 november 2010. Met een verbazingwekkende nuchterheid en gevoelloosheid relativeert ze de geschiedenis van haar jeugd, haar afkomst en het gezin met drie kinderen waarin ze opgroeide.

Ze ging naar de ULO van de nonnen in Bergen op Zoom. "Daar had ik het altijd gedaan. Ze vertelden alles door naar die van Hoogerheide zeker? Ik ben eraf gegaan en naar de neutrale ULO in de Coehoornstraat gegaan." Riet werkte na haar schoolopleiding op kantoor van het beroemde vissersgeslacht Van Dort in Bergen op Zoom. "Ik zat in de vis, maar vooral in de oesters en kreeften. De later beroemd geworden schilder ken ik daarom heel goed. Het thuisfront wilde mij ook in de verpleging, net als ons Jenny. De oudere zus van ons moeder, tante Wies, zat ook in de verpleging. Dat zal wel de reden zijn geweest. Ik heb het drie weken volgehouden in het Gasthuis. Toen ben ik te voet naar huis gegaan."

Riet Moors, soms vroeger ook wel eens Ria genoemd, trouwde met Fons Daalmans; broer Marcel, van 14 juli 1920, bleef verstokt vrijgezel en Jenny, de andere zus was van 19 april 1919. Jenny studeerde af als onderwijzeres aan de kweekschool bij de nonnen van JMJ 'op' Hoogerheide. Ze trok in 1938 naar Wassenaar, kwam terug en trouwde in 1947 met diamantslijper Henri Verhezen. Banen in het onderwijs waren toen zo schaars dat Jenny in de verpleging ging en jarenlang werkzaam was als ziekenverzorgster onder de bevolking in onze dorpen. Riet, ten voeten uit met galgen-humor: "Ons Jenny legde lijken af. Dat was mooi werk. Die zeiden ten-minste niks." Jenny is al jaren geleden overleden.

Linksonder Marcel Moors, rechtsboven Gied Suykerbuyk

Een plaatselijk bekende klasgenoot van Marcel, als hij in 1929 vanuit Ossendrecht op de lagere school op Hoogerheide komt, is overbuurjongen Egidius Suykerbuyk, zoon van Adrianus Suykerbuyk, die als smid tegenover het splinternieuwe, nog steeds mooie pand Pomona, zijn vak uitoefent en veel werkzaamheden uitvoert op het klooster. Er was altijd wel wat te maken of repareren op het klooster. Als Frie Moors met zijn vrouw en hun drie kinderen 'onder

Het Koepeltje rond 1902. De kinderen zijn waarschijnlijk van de families Theuns en Moors

de toren' komen wonen wordt veel speeltijd op en rond de koepel van Het Koepeltje doorgebracht. Buurtgenoot Nel Lijmbach-Suykerbuyk: "Door het padje en over of langs het kerkhof zaten we zo op het koepeltje. Mijn naam staat nog ergens in die aparte bomengroep vlakbij de heuvel waarop een bank stond. Ook die van Riet staat daar nog ergens bovenin. Wie had gedacht dat daar elk jaar de wielercrossers omheen zouden draaien in de wereldberoemde wedstrijd?"

Marcel bezoekt na de lagere school de HBS in Bergen op Zoom en krijgt tijdens de oorlog een baantje via het gemeentehuis op het distributiekantoor. Als drager van de naam Moors moet dat op dat moment zeker geen probleem geweest zijn. Zo'n kantoor waar men bonnen kon krijgen voor de producten die 'op de bon' waren, was onder andere gevestigd in café De Arend bij Kanes Stuyts en in de zaal van Adam Verschuuren. In de oorlogsjaren werkten daar ook nogal wat dames met wie hij graag poseert. Zie foto's met o.a. Jeanne Hoeks.

Foto: medewerkers van het distributiekantoor, rechts Marcel Moors en zittend links Annie Soffers

De baas was ene Thijssen uit Bergen op Zoom, die regelmatig de bonnen meebracht van het hoofdkantoor.

"Tiest de Schijter, synoniem voor Tiest van der Heyden, was een graag geziene 'gast'. Hij nam altijd voor een stuk of zes 'notabelenhuishoudens' de bonnen mee: voor de gegoede burgers! Die lieten zich graag door boodschappenjongen Tiest bedienen om hem een centje bij te laten verdienen naast het ophalen van konijnenvellen. Maar ook voor anderen die er

een dubbeltje fooi voor over hadden, ging hij bonnen halen. Ook voor ons thuis," zo vertelt André Hopmans uit de Nieuweweg in Hoogerheide.

Marcel vertrekt, vlucht misschien, na de oorlog naar Amsterdam, na nog een tijd gewerkt te hebben bij garage Hennekam in de Spoorstraat in Roosendaal, waar hij administratiefwerk doet.

In Amsterdam werkt Marcel volgens zus Riet in een administratieve baan in een papierhandel. Weer een ander beweert overigens dat hij bij de gemeente Amsterdam op de afdeling Openbare Werken terecht komt. Uit zijn correspondentie van begin jaren zeventig blijkt, dat hij aan Marnixkade 290, op kamer 97 woont. "Het liefste ging hij op bezoek in de buitendienst om te buurten bij de stratenmakers," vertelt Marcells vriend op orgelgebied Jack Jacobs uit Roosendaal.

Altijd al hangt er om Marcel een waas van geheimzinnigheid, afstandelijkheid, eigenwijsheid en vaagheid. Als hij zo nu en dan op Hoogerheide komt en bekenden vragen hoe het met hem gaat, is het altijd: 'goed'. En op de vraag: "Wa doe'de segeworrig?", komt steeds het antwoord: "Nog altijd 'tzelfde."

"Niemand wist echter wat hij daar in Amsterdam eigenlijk precies deed," zo vertelt Willy Groffen, ook van 'onder de

toren' afkomstig.

En René Jacobs uit Wouw, als streek-archivaris werkzaam in Zevenbergen, waar Marcel regelmatig kwam, gaf hij destijds de indruk op het archief van de gemeente Amsterdam werkzaam te zijn.

Onlangs had René een reünie met oud-medewerkers van het Streekarchief. Zij konden zich Marcel Moors nog allemaal goed herinneren vanwege zijn weetgierigheid en het feit dat hij onnoemelijk boos kon worden als medegebruikers van de studiezaal te luidruchtig waren of stoorden. En dat hij de laatste tijd, als hij echt oud aan het worden is, tijdens zijn archiefbezoek “onwelgevoeglijk rook”.

Men ziet hem in die decennia, tot begin jaren zeventig, zo maar af en toe op Hoogerheide. Zijn hobby's zijn het verzamelen van 'vanallesennogwat', tekenen en hij heeft grote interesse voor geschiedenis en heemkunde. Al zijn vrije tijd gebruikt hij om in archieven stambomen uit te zoeken of om beurzen af te lopen. Ook wielrennen interesseert hem bovenmatig. In een briefwisseling (tussen januari 1993 tot februari 1994) over de genealogie van de families Baartmans en Melsen, verklaart hij zelf: “Ik ga bijna elke zondag al 17 jaar naar de ruilbeurs in 'Zeelandia' in Roosendaal. Altijd om 7.00 uur met de fiets naar de trein, want de eerste bus gaat pas om 9.30 uur.” En over genealogie: “Ik heb vanaf 1984, gedurende 15 jaar, toen ik me er echt in ging verdiepen, in totaal 150 families uit onze streek uitgezocht, zover ik kon.”

Midden jaren zeventig laat Marcel Amsterdam achter zich en komt in pension boven het café Stationszicht in Bergen op Zoom bij Jack Aertssen. Deze vertelt: “Hij heeft ongeveer 15 jaar bij ons boven in pension gezeten. Hij was erg op z'n eigen en we konden er geen hoogte van krijgen. Hij kwam 's morgens beneden, nam een bakske koffie en was weg. Als het parcours van de Tour de France bekend was zat hij boven maanden te knutselen om alle etappes in kaart te brengen. Dat was elke keer een echt kunstwerk. Mijn klanten genoten elke dag weer van de Tour dankzij de uitleg op zijn

kaart. En hij deed dat uit z'n eigen. Hij vond het fijn anderen een plezier te doen. Hij woonde bij ons voor zo'n veertig tot vijftig gulden per week. Hij was altijd hetzelfde.”

Pas als Marcel tegenover het station woont, begint hij op te vallen, want hij gaat regelmatig naar de dorpen bij allerlei mensen van de zuidwesthoek op bezoek, op zoek naar vooral foto's en bidprentjes. Daar, vooral in Hoogerheide/Woensdrecht waar zijn wortels liggen, bezoekt hij zijn adressen om wat te weten te komen, wat 'op de kop te tikken' of feiten bevestigd te krijgen; gewoon buurten vermijdt hij zo veel mogelijk, lijkt het. Hij gaat altijd direct en zakelijk op zijn doel af. Het is of hij moeite met zichzelf heeft, want tot zijn privé- en vroegere familielevens bestaat nauwelijks toegankelijkheid. Meestal is hij wat korzelig, een beetje kortaf en wat onvriendelijk aan de buitenkant. Hij maakt soms ook een gefrustreerde indruk. Toch kun je alles van hem gedaan krijgen als hij je kan helpen. “Dat lag dan de volgende dag in de brievenbus,” aldus getuigt Jack van den Bussche.

En nakomelingen van de schilders Baartmans en Melsen getuigen in de persoon van Karin Sion-Baartmans hem eeuwig dankbaar te zijn voor de gigantische hoeveelheid vrijblijvende, maar uiterst secure manier van uitzoeken van hun geslachten. “Tientallen volgeschreven vellen archiefresultaten zijn ons verstrekt. In 2001 kreeg ik nog een laatste mededeling in een brief die hij 'met excuses' door een goede kennis had laten schrijven. Daarin deelde hij mee 'onlangs alle administratie over de stambomen aan de Heemkundekring te hebben nagelaten middels Louis van den Bergh.”

De aftakeling was begonnen, want zonder schrijven kon hij niet. Hij deed jaren immers niets anders, geen leeg stukje papier of karton bleef onbeschreven.

En zijn vriend Jack Jacobs, de orgelkenner uit Roosendaal is erg positief over Marcel. Jacobs publiceerde regelmatig in het vaktijdschrift Het Pierement en spreekt uit: “Zonder Marcel Moors had ik nooit wat kunnen publiceren. Marcel zocht alles feilloos voor mij tot in de puntjes uit, ging

overal op af en bezorgde mij uit jullie dorpen de kleinste details over al die orgelmannen, zoals Timmermans, De Nijs, Heynen, De Witte Vos en noem maar op.

Hij krabbelde op elke vrije te beschrijven vierkante centimeter bijna alles onleesbaar vol. Tot op luciferdoosjes toe. Soms kon hij wel eens argwanend of achterdochtig zijn. Het leek alsof hij, wel ongevraagd, alles voor een ander wilde betekenen. Hij was een man naar mijn hart. Hij kwam regelmatig langs, omdat hij altijd de nog steeds bestaande wekelijkse zondagse ruilbeurs, van acht tot twaalf, in de zaal van restaurant Zeelandia bezocht. Hij leverde dan ongevraagd alle informatie over iets dat terloops ter sprake was geweest en waar je mee zat.”

Daar breidde hij zijn verzamelingen uit. “Ik herinner me zijn fantastische verzameling over artiesten en orkesten uit de jaren twintig en dertig. Die was uniek. Had ik wel willen hebben. Hij heeft die, toen hij geld nodig had, voor tweeduizend gulden verkocht aan een handelaar. Overigens wist Marcel ook alles over opera's, componisten en accordeons. En hij had een onbeschrijflijk goed geheugen. Een van de leukste dingen die ik heb onthouden was de manier waarop hij een telefoongesprek afsloot. Hij zei dan altijd: 'Nou tabee dan'!

En hij was gek van het Wiener Bohemian Orchester. Daar had hij het vaak over. Het was wel een aparte man. Overal waar hij opdook ging hij tot het uiterste om wat te weten te komen. Hij kon ook prachtig tekenen. Voor mij was het een kunstenaar.” Jack Jacobs wil geen kwaad woord over hem horen.

“In die tijd verkeerde Marcel op onze en andere ruilbeurzen bijna altijd in het gezelschap van een zeker dertig jaar jongere vrouw met een Duits klinkende naam,” verklaren nu nog enige oude verzamelaars die de momenteel met uitsterven bedreigde

ruilbeurs bezoeken. In discussies toen blijkt Marcel nog altijd het mogelijk van huis uit meegekregen respect voor de Duitse taal, cultuur en discipline met zich mee te dragen. “Hij was wel erg pro-Duits,” verklaren weer anderen, “maar goudeerlijk in de zaakjes waarmee hij handelde”. Zo is Marcel nog steeds bij zijn ruilvrienden van toen bekend vanwege het feit dat hij op een zondag twee briefjes van duizend gulden vond.: Hij leverde ze in bij de voorzitter van de ruilbeurs en toen de rechtmatige eigenaar, 'Jan Patat uit Puttershoek', zich later meldde, wilde hij Marcel ruim belonen. Deze nam echter slechts genoegen met niet meer dan een bak koffie.

Overigens: later werd die altijd met veel geld op zak lopende ambulante frietverkoper in zijn huis in Puttershoek bij thuiskomst overvallen en vermoord, een invalide vrouw achterlatend.

Tot 1990 woont Marcel in Bergen op Zoom bij Jack Aertssen. Van daaruit verhuisde hij naar Bieduinenhof om een paar jaar later in een bejaardenwoning in de Aalbersestraat, op nummer 38 in Hoogerheide terecht te komen. Als hij op zijn correspondentie zijn adres als afzender noteerde, voegde hij eraan toe: 'geen telefoon'. Na enige normale jaren volgde vóór zijn overlijden hier een slechte tijd 'onder miserabele omstandigheden, zich verwaarlozend, en steeds meer met consumptie sprekend', zoals buurtbewoners vaststellen. Toen zijn geestelijke en lichamelijke vermogens danig achteruit gingen, werd opname in Mariahove in Ossendrecht noodzakelijk. Vanwege zijn grote mate van slechthorendheid en immobiliteit was sociaal contact en conversatie vele jaren uitermate moeilijk. Werd hij daardoor eenzaam? Bleef hij daardoor verstokt vrijgezel?

MARCEL EN DE DAMES

Hoewel Marcel nogal eens beweerde met die of die een relatie te hebben, bleef dat meestal beperkt tot: “Ik heb met die en die gedanst”! Want dansen was zijn lust en zijn leven, als

hij maar naar een zaal met orgelmuziek kon. Toch heeft hij naar eigen zeggen ‘overal vriendinnen’. Volgens Jack Jacobs, een van de weinigen die hij hierover schijnbaar wel

eens wat toevertrouwde, wilde hij bij de vrouwen goed over komen. Hij had het wel eens over 'zijn veroveringen'.

Wel werd gefluisterd dat hij in de middagpauze op het distributiekantoor op het koepeltje werd gesignaleerd met Annie Soffers, die wat kreupel liep. En Jack Jacobs uit Roosendaal weet zeker 'dat hij op wat jongere vrouwen viel'. Zeker is dat Marcel in Roosendaal in zaal Zeelandia op de ruilbeurs een vriendin had die met hem meeging naar andere markten en beurzen.

Uit correspondentie blijkt dat Marcel in die jaren, in ieder geval in 1974, een postbusnummer in Roosendaal heeft. Woont hij enige tijd met zijn vriendin samen? Zus Riet noemt de naam van Pleunie 'of zo iets'.

"Die kwam een keer met een koffer vol show- en dansschoenen op onze ruilmorgen aanzetten. Ze kan goed uit de showbizwereld afkomstig geweest zijn. Als de morgen was afgelopen zat ze met Marcel dikwijls heel de zondagmiddag hier neven in het café een borreltje te drinken".

Op heel veel kunstwerkjes tekent Marcel jonge vrouwen, die hij een rol laat spelen in vaak humoris-

tische zin. Het zijn ook vaak vrouwen met wie hij middels deze tekeningen communiceert. Hij stuurt er honderden per post door het land waar hij kennissen heeft.

Later, als hij veelvuldig 'op' Hoogerheide en 'in' Woensdrecht komt, wordt hem steeds door die vrouwen en door leden van het zwakke geslacht in het algemeen, gevraagd wat hij zoal de hele dag doet.

Middels bijgaand 'bericht' brengt hij ze op de hoogte. Ook wij weten zodoende van zijn dagelijkse bezigheden, die we al lezende tot de slotsom doen komen: een interessante aparte persoonlijkheid.

1986

Informatie voor alle VROUWEN die vragen "wat je doet"

MARCEL MOORS: uitvaart (crematie) geregeld
2 testamenten (geld en spullen)

± 30 STAMBOOMEN in archieven onderzoeken

± 13.000 DUJDE AFSCHRIJVEN verzamelen en verhandelen

± 600 INGELIJSTE TEKENINGEN magetkend van oude afbeeldingen

± 3000 WIELERSPORTAFBEELDINGEN verzamelen en verhandelen

honderden GRAPPIGE TEKENINGETES maken in stapels plakboeken

Ca naar bed tussen 19 en 21 uur

Sta op 5 morgens tussen 6 en 7 uur

5 nachts ook vaak opstaan

NIKS DOEN ook wel vaak het enige dat helpt

FIETSEN in de buitenlucht (ook lopen)

Warm eten in restaurant of snackbar of café

Brood eten op straat

Wat ik NIET doe = televisie kijken

GETEKEND

"Op ongeveer elfjarige leeftijd kreeg hij een wond aan zijn knie en wat pijn. De dokter dacht aan reuma. Het werd een ernstige bloedvergiftiging, met alle gevolgen van dien," aldus zus Riet. Voortaan moest Marcel hierdoor met een stijf been door het leven gaan.

Enige jaren later doemden nieuwe moeilijkheden op. Als jongeman moest Marcel en de familie ervaren dat vader Frie met nog een aantal anderen NSB'er werd, in uniform liep en enige tijd als boer, Oberstführer in de Landwirtschaft, naar de Oekraïne trok om daar zijn geluk te beproeven. Toen de

Russen westwaarts kwamen, de Duitse vijand en collaborateurs voor zich uitdrijvend, was Frie daar snel weg. "Ook hielden bij ons thuis in Pomona een stuk of vier Duitsers kantoor. Na de bevrijding betekenden die avonturen het verval van de in aanzien staande betrokken familie Moors/Soffers. Ons moeder was verwaand en had het hoog in de bol." Heeft dat zodanig aan de kinderen 'gevreten' dat hun verdere leven gelopen is zoals het is gegaan, met als resultaat de latere verbittering en frustratie? "Evenals een aantal anderen kregen wij van de O.D., op bevel van Houtzager, huisarrest. Mijn vader heeft een of twee weken in Vught

vastgezet. Oom Fons zat bij de Landstand, die werd veel erger gestraft. Er waren veel verklidders, die iedereen aangaven die ook maar iets met de Duitsers van doen hadden gehad, hoe onschuldig ook. Op de Bunt zat een groep waarnemers van de Duitse Luftwaffe. Dat bleven wel veel dezelfde en het was daarom logisch dat er hier en daar in het dorp banden ontstonden. Er zijn ook twee meisjes naar Duitsland getrokken, die verkering hadden gekregen. Ze zijn heel hun leven daar gebleven. Ik moest voor straf, samen met Dien K. gaan poetsen op het klooster, dat door de bezetter een paar jaar was gebruikt en schoongemaakt moest worden." Uiteindelijk zijn er maar een paar gestraft van al degenen die voor de zogeheten zuiveringscommissie moesten verschijnen.

Later vertelt Marcel: "Iedereen zag mij als de kleinzoon van de rijke burgemeestersfamilie en zoon van vader Frie van de burger. Ik had echter geen luis meer om dood te doen." Voelde hij zich daardoor getekend? Was het om lastige vragen te vermijden? Had zijn 'nooit werkende vader' inderdaad alles weggegeven, zoals zus Riet

beweert? Men zegt dat zijn vrouwelijke familieleden, enige nachten, hem op een gegeven moment moesten kleden. "Dat is niet waar," zegt Riet. "Onze Marcel was niet arm. Hij had niets nodig en gaf weinig uit. Ik en zijn nichtje hebben nog van hem geërfd."

Was hij ook, zoals zijn zus Riet, in die wat bekrompen burgerwereld van macht, rijkdom en aanzien, en van alle kanten door thuis en het Rijke Roomse Leven op de huid gezeten, zo geworden? Of was het ook door de schaamte, dat vader in uniform aan het Oostfront had rondgelopen en openlijk met de Duitse bezetter had gecollaboreerd de doorslaggevende reden voor wat hij was en uitstraalde later? Was vader, zoals zo velen, ook geïndoctrineerd door de radiopraatjes van Max Blokzijl? Maar de kinderen Jenny, Marcel en Riet van Frie van de burger waren toch niet verantwoordelijk voor de daden van hun vader, of oom, of wie dan ook....! Zijn opvoeding, zijn ervaringen in, om, na en tussen de oorlogen, zijn stijf been en zijn doofheid hebben hem gevormd tot wat hij uitstraalt: een beetje norsheid, weinig vreugde of andere emotie en 'op z'n eigen'.

VERZAMELAAR VAN 'VANALLESENNOGWAT'

Omdat hij als vrijgezel wat meer tijd heeft dan een ander speurt Marcel zijn hele leven naar alles wat hij te pakken kan krijgen: oude prenten, wielerskaarten, kaarten met kunst, kaarten met filmsterren, componisten en musici, verder foto's van Hoogerheide en omgeving, enzovoorts.

Op een gegeven moment puilen alle laden en kasten uit in de beperkte woonruimte van zijn pension, Bieduinenhof en later in de Aalbersestraat.

In de jaren tachtig, als hij veel met stamboomonderzoek bezig is, besluit hij delen van zijn andere oude verzamelingen weg te gaan geven of te verkopen. Vanwege ruimtegebrek verkoopt hij bijvoorbeeld enkele honderden foto's³ aan de gemeente Huijbergen; aan Irene Paardekam-Goossens biedt hij

3. Wimke Overbeek als correspondent van Dagblad De Stem houdt het op 433 stuks op 29 december 1990

ook enkele honderden foto's van Ossendrecht te koop aan. Het is enige financiële compensatie voor de in de loop der jaren gemaakte kosten. Zelf zei hij daarover: "Ik had nooit gedacht dat ik er ooit afstand van zou kunnen doen en die nog eens zou verkopen". Ook de gemeente Woensdrecht koopt in augustus 1995 een verzameling foto's voor in het archief. Die afspraak had Marcel al in 1991 met die gemeente gemaakt.

"Het is allemaal begonnen met een kistje familiefoto's en ansichten die ik eens van mijn moeder kreeg. De eerste briefkaarten met foto's erop gaan terug tot 1870. De mooiste ansichten met foto's zijn echter wel die van de beroemde fotograaf Frans Hoelen uit Kapelle in België vanaf rond 1900".⁴

ORGELS

Omdat hij gek is op muziek verzamelt hij ook alles over orgels⁵, neemt bij kenner Jack Jacobs in Roosendaal veel orgelmuziek op en wil alleen maar "kennis en nog eens kennis vergaren. Ook van de accordeonmuziek van Will Glahé is hij bezeten," aldus Jack. Het orgel is in de jaren twintig t/m vijftig van de vorige eeuw zeer populair in de danslokalen. Het zijn de jeugdijaren van Marcel. En dansen doet hij graag.

Daarna komen de dansbandjes waarmee hij niet zoveel opheeft. Nog later ander 'georganiseerd lawaai', waar de orgelmuziek niet meer tegenop kan.

In het oktobernummer van Het Pierement in 1973, blz.10, geeft Marcel in ongeveer vijfhonderd woorden een aantal meningen ten beste waaruit de kennis over orgels blijkt. En enige trots over

Al toen Marcel nog in Amsterdam werkte trok hij in de weekeinden het hele land door, zoekend en speurend naar afbeeldingen van Hoogerheide en omgeving. "Zelfs mensen uit Friesland of Drenthe blijken ansichten met afbeeldingen uit onze streek te hebben. Het is allemaal een kwestie van zoeken op ruilbeurzen en veel geduld en geluk. Ik heb zeventuizend stuks afbeeldingen als ruilmateriaal om 'zaken' te kunnen doen," zo vertelt hij twintig jaar geleden. Heel veel foto's, die Marcel in de loop der jaren heeft opgespoord en bewaard zijn bij veel schrijvers in de Tijding al goed van pas gekomen. Laten we hopen dat de werkgroep fotografie erin slaagt alles vast te leggen voor het nageslacht!

zijn geboortedorp komt ook tot uiting. Zijn liefde voor het instrument uit Marcel ook door ze met vlotte hand te schetsen waarvan hier enige voorbeelden:

Draaiorgels en nog wat

Wellicht is het interessant voor u te vernemen, dat een nummer van „Het Pierement”, waarin uw artikel „De orgels van Piet Timmermans” nu een half jaar geleden door mij via zijn broer aan Piet (80), nog steeds met echtgenote in Rotterdam wonend maar het Pierementboekje niet kennde (welk zakelijk nut zou kennis daarvan ook hebben!) is ter hand gesteld in het dorp waarvan behalve ondergetekende, gezin Timmermans (29 kinderen), orgelverhuurders L. Heijnen, Tilburg, K. de Nijs, Oosterhout, Jansen, Vlissingen en oprichters der twee grootste muziekzaken van Amsterdam (Timmermans en de Vreug) afkomstig zijn en dat daarom wel muziekuitdringend dorp genoemd zou kunnen worden. Hoogerheide (ten zuiden van Bergen op Zoom), waar een plaatselijke aannemer speciale ronde daken op danszalen bouwde (nog te zien) ten gunste van de acoustiek der orgels die in streken rond Antwerpen immers populair werden en waar steeds naast wieler-, maar een criterium gold: waar staat het modernste orgel, wie draait de nieuwste boeken, (waarbij het oudere behoorlijk gedegradeerd werd).

In Hoogerheide stonden in café's, waarvan er destijds in de Dorpsstraat alleen al 41 waren, Duwijn- en Mortierorgels. Het eerste De Caporgel, waaraan men in het begit wel moest wennen, stond in café Stuyts,

waar nu nog een modern orchestrion staat. Omtrent de geschiedenis der dansorgels als wel dispositie enz. ervan is in „Het Pierement” niet veel te lezen, vermoedelijk vanwege ontbreken van deskundige kopy uit België, maar ook wel het niet adoreren enz., niet 100% pierement zijn en het ontbreken van z.g. betere muziek.

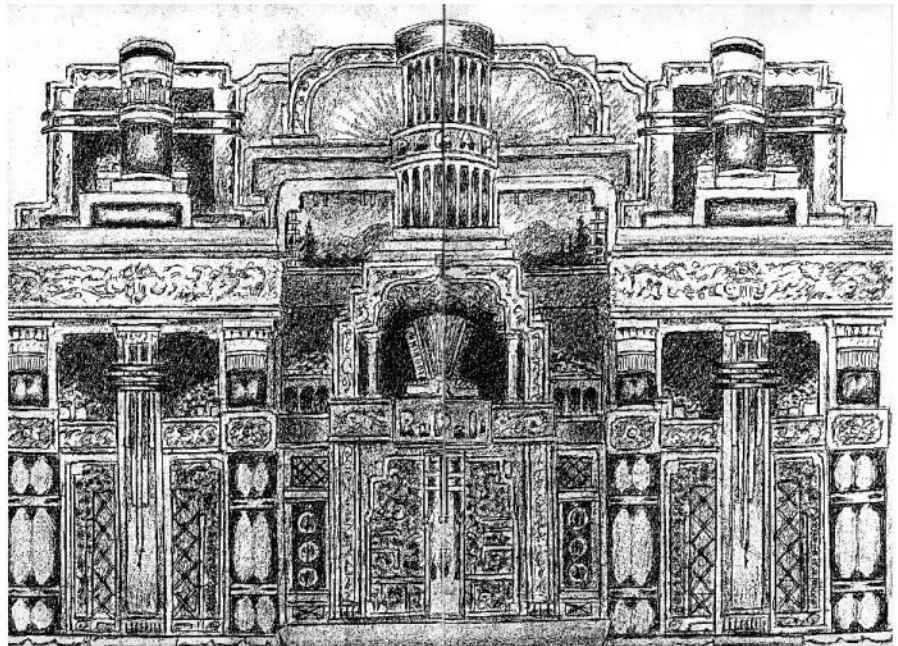
De interessante ritmische notatie zal de oorzaak geweest zijn van het succes der dansorgels. Het is mogelijk dat op kermis- sen in die streek orkestjes (meestal 2 accordeonisten en 1 drummer) het stotende ritme onbewust enigszins nabootsten. Terloops zij opgemerkt, dat thans enige op Amsterdamse straatorgels aanwezige ritmische notatie zeer gewaardeerd wordt. Het merendeel der dansorgelliefhebbers, en dat komt ook tot uiting in grammofoonplaten- bezit, houdt ook van elektronische „orgels”, waarvan klanken b.v. ook de Hammond- klank voor sommigen echter minder aangenaam zijn, terwijl de aan de elektronische „orgels” wel toegeschreven eentonig- heid, die mechanisch voortgebrachte klanken lelijk doet uitkomen, mijns inziens gevolg is van de houderig aandoende notatie. Kan een orgel op straat als folklore be- schouwd worden, in café en danszaal zou het contrast van pierement met daar ook aanwezige moderne muziekkuitingen te groot zijn. Iets moderns (wat altijd trekt) moet anders zijn, uiterlijk en wennen doen ook veel, vandaar de (lopende band?) produk- tie van de elektronische „orgels”, hoofd- zakelijk gewaardeerd door ouderen. Blijft de vraag of het percentage jongeren in vol- gende generaties groot genoeg zal zijn om makkelijk te hanteren, toch nog meer per- soonlijkheid dan plaat, band enz. bezitten- de mechanische muziekinstrumenten in ca- fé's e.d. te waarderen en te doen handha- en. Met vriendelijke orgelgroet.

M. Moors

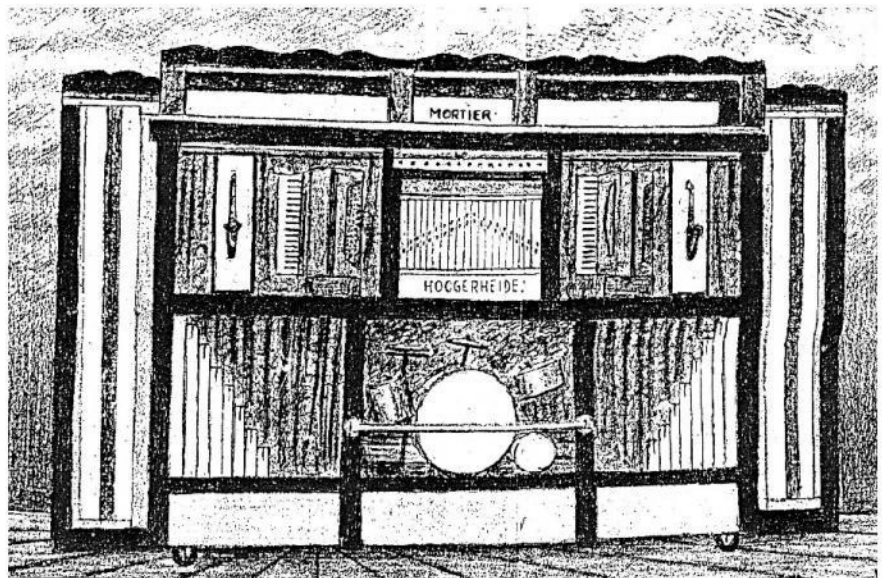
4. *Idem voetnoot 3*

5. *In Tijding 1993-3 schrijft Marcel over orgelmannen uit onze streek*

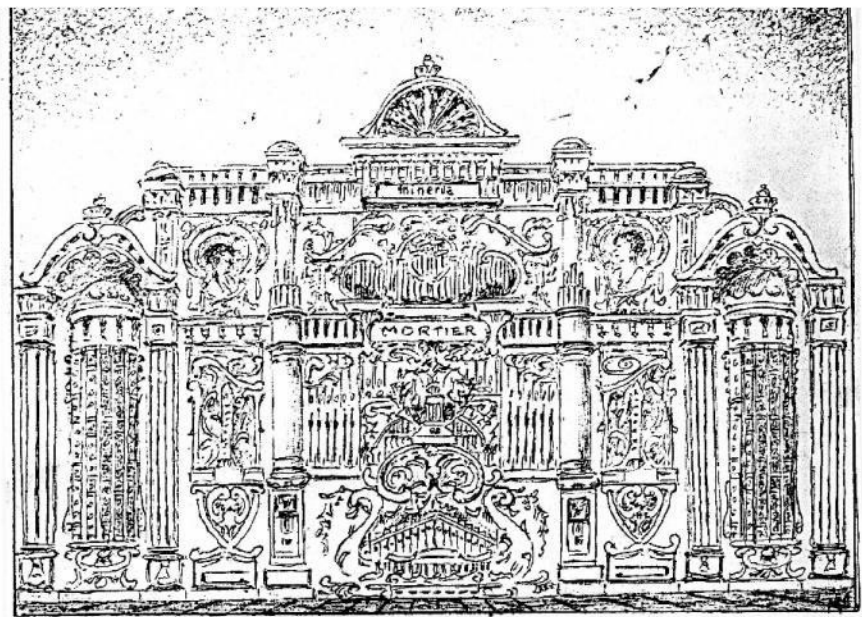
-het beroemde Decaporgel 'De Rupel I' van Ko de Nijs, afkomstig van het Zandfort, die furore maakte en beroemd werd in De Kanonnier te Oosterhout.. N.B.

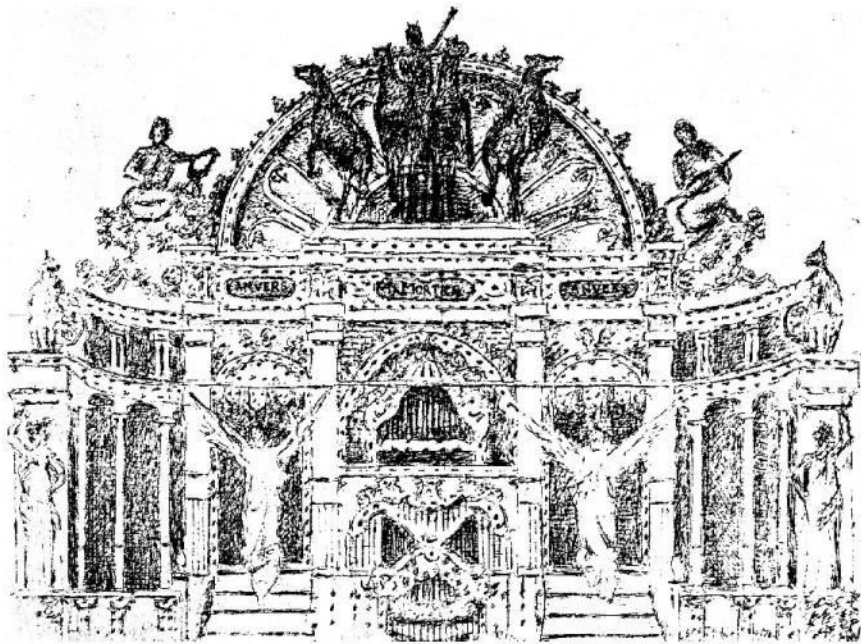

-zo schetste hij ook het neporgel rond 1980 van Frans Burremans uit Hoogerheide. Het leek een mortierorgel, maar het speelde zelf niet. "Er werd achter het orgel kunstmatige orgelmuziek gedraaid".

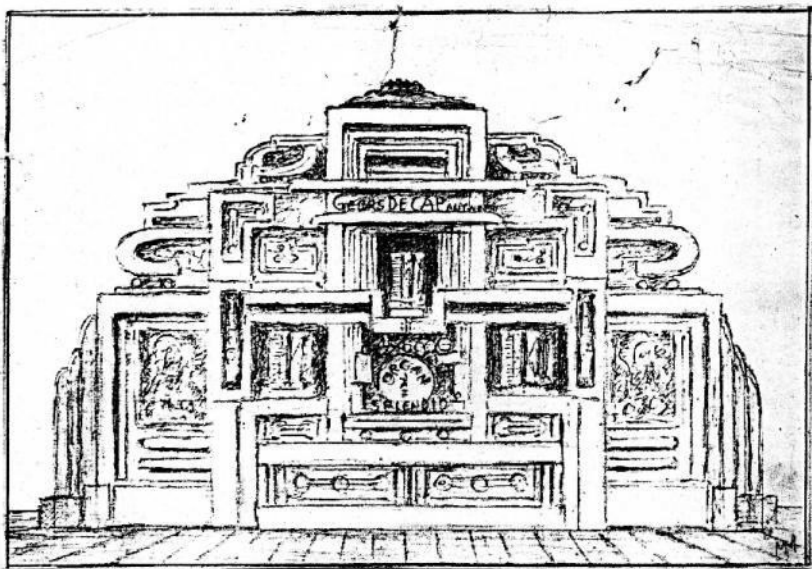

*-mortierorgel
Minerva*

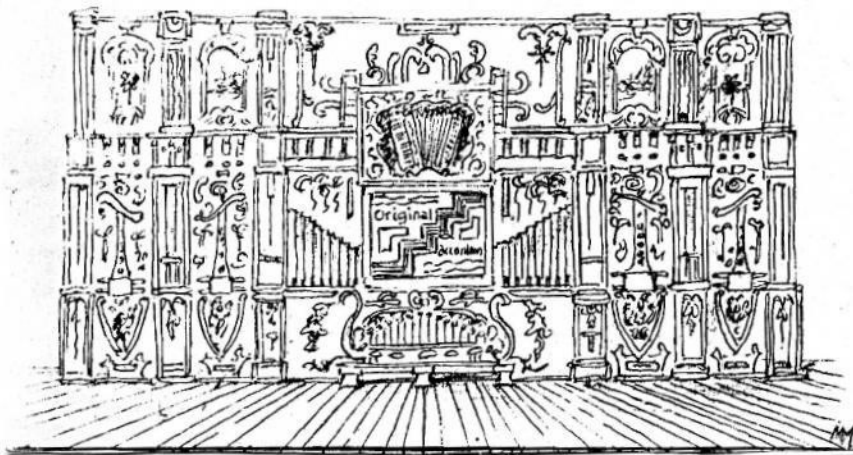

*-mortierorgel Neptunis
uit Waesmunster in België*

*-een Decaporgel,
Splendid*

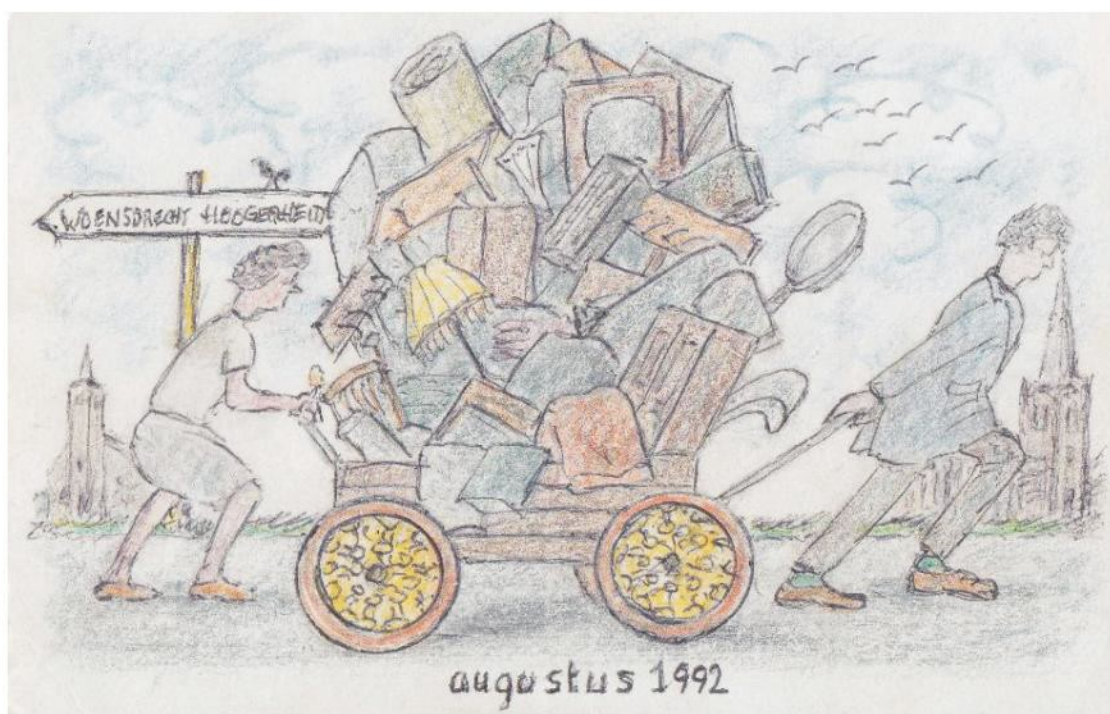
*-en het beroemde
mortierorgel De Krab uit
Bergen op Zoom*

TEKENINGEN EN CARTOONS

Heel wat vrienden, familie en kennissen hebben in de loop der jaren post gekregen van Marcel met getekende en meestal ingekleurde afbeeldingen op zelfgemaakte briefkaarten. Jaan van Zunderd, haar man Sjors Pijnen en hun gezinsleden kregen er

de kaarten eens ging bekijken bleek Resi ongeveer een jaar lang bijna iedere dag een kaart van Marcel gekregen te hebben!

Toen anno 2010 vader Sjors naar Mariahove 'moest', doken er bij een weer definitievere opruiming, nog drie albums op.

Jaan en Sjors Pijnen verhuizen vanuit Woensdrecht naar Hoogerheide

honderden. Per toeval kwam ik enige tijd geleden, tijdelijk, in het bezit van een album met tekeningen, gemaakt door Marcel Moors. Ad en Resi Pijnen hadden hun vader Sjors verhuisd naar het verzorgingshuis in Hoogerheide en gingen ruimen. Zodoende....

In de bekende la met kistjes en schoenendozen dook een album op, dat hun al jaren geleden overleden moeder Jaan had samengesteld van post die ze thuis kregen van Marcel Moors. Het blijken geestige, kunstzinnige tekeningen te zijn, gemaakt en bestemd voor de familie Pijnen in Woensdrecht ter gelegenheid van verjaardagen en dergelijke, of gewoon zomaar. Toen ik de data in de poststempel op

Ook andere vrienden, familieleden of kennissen herinneren zich zijn komische, inspirerende tekeningen en taalkunstjes.

En allemaal boordevol humor en/of zelfspot, want op tientallen afbeeldingen herkennen we een zelfportret.

Een greep uit zijn 'kunstwerkjes' geeft aan dat hij in veel onderwerpen geïnteresseerd was.

←
Zijn basisgereedschap

- a. Vaak beeldt hij zichzelf af als zelfportret in een herkenbare omgeving
- b. Zijn liefde voor de wielersport steekt hij ook niet onder stoelen of banken
- c. Wordspelingen zijn een geliefd onderwerp

- d. Uitdrukkingen, gezegdes en spreekwoorden behoren tot zijn favorieten
- e. En Belgenmoppen komen om de hoek kijken
- f. Ook is hij een beetje ondeugend af en toe
- g. En zo nu en dan een leuk gesprek met een bodem

WINT OP EEN BEEN

belg

10 METER VOOR HET PELOTON

HET WAARDE VAN DE KOUS WILLEN WETEN

Juffrouw VAN BEDAF

VEEL BELGEN HEBBEN IN HUN RIJDT EEN FLESJE MARGO
Voor het geval ze hun auto in de soep rijden

GOD SCHIEP DE WERELD EN HET WAS GOED

GENEALOGIE

Iedereen die via onze heemkundekring, al of niet met hulp van de werkgroep genealogie, aan stamboomonderzoek doet of heeft gedaan, kan niet om de tientallen nagelaten schriftelijke stambomen heen die Marcel Moors heeft uitgezocht en samengesteld. De meest voorkomende achternamen heeft hij uitgezocht: bijna duizend pagina's klein gekriebeld handschrift vermelden honderdduizenden gegevens. Vele families zijn fragmentarisch en summier in de loop van de voorbije decennia in ons orgaan Tijding verschenen. Dat is echter slechts een fractie van wat hij heeft geproduceerd. Met verwijzing naar pagina 18 van deze Tijding, waarin de werkgroep genealogie wordt gepresenteerd, blijkt stamboomonderzoek wel het populairst te zijn onder de beoefenaren en liefhebbers van de heemkunde. Deze werkgroep is danig in de weer met de ongeveer duizend pagina's van Marcel te 'vertalen' en 'op schijf' te zetten. Het is monnikenwerk!

Zoals bijna bij iedereen begint Marcel zijn stamboomonderzoek met de rechtstreekse lijn van de familie Moors; die 'boom' kleedt hij uitgebreid aan, met meer dan tien pagina's.

Het blijkt een interessant geslacht. Marcel heeft heel wat tijd besteed aan zijn afkomst in woorden te portretteren. In rechte lijn geeft het in vogelvlucht een mooi tijdsbeeld van de plaatselijke geschiedenis.

Er wonen naar schatting amper 150 mensen in de zojuist in 1761 aan de Markies verkochte heerlijkheid, het dorp Hoogerheide als Cornelis Moors uit Halsteren op het toneel verschijnt. Het is dan een kleine heerlijkheid rond de kerk, zich uitstrekend van de Onderstal in het noorden tot en met de steenfabriek Ossendrechtseweg in het zuiden, en vanuit Het Leeg vanaf de Zouteweg uit het westen tot in onbevoond oostelijk

gebied met de ‘Hoogerheidesche Plantagiën’, tot het huidige Akkerenvan in Huijbergen.

Naast de kerk staat een imposante uitspanning met gelagkamer: Kleijn Antwerpen. Het is een mooi boeltje, die boerderij met drukbezochte taverne en gelegenheid tot logement. Het geheel wordt uitgebaat door de weduwe Catharina Verbraak, oorspronkelijk afkomstig uit Wouw, die gehuwd was met Cornelis Cornelissen Gielen. Voor hem was dat het derde huwelijk.⁶

Het is een belangrijk etablissement mogen we aannemen. Het gilde van Sint Christoffel

rina? Nu meldt zich, zoals gezegd, in het etablissement Kleijn Antwerpen dus Cornelis Moors. Hij laat zijn verkennende blik rondgaan en ontdekt dat daar een in meerdere opzichten aantrekkelijke weduwe woont met twee kinderen. Het klikt. Cornelis Moors heeft een goede smaak: wordt hij echt verliefd of ziet hij een mooie kans? Ze trouwen op 2 november 1761. Cornelis Moors trekt bij Catharina⁷ in Kleijn Antwerpen in en gaat er voor nageslacht zorgen. Het wordt het huis dat tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw, meer dan tweehonderd jaar heeft staan pronken op de kruising wat nu de Scheldeweg naast restaurant d’Ouwe Leeuw

is er gevestigd en de herberg speelt een belangrijke rol in de kleine gemeenschap. In 1750 is Kees Cornelissen Gielen al ‘scheepen in de wet alhier’. Wat heeft hij na drie huwelijken al niet nagelaten aan zijn Catha-

is. Helaas verdwenen....Maar gelukkig hebben we de foto's nog.....⁸

De Moorsen zullen er twee eeuwen wonen, hun imperium opbouwen en altijd vertegen-

6. Cornelis Cornelissen Gielen was op 10 april 1742 eerst gehuwd geweest met Elisabeth Swagemakers, daarna, op 14 april 1749 voor de tweede keer met Helena Molengraaff, dochter van molenaar Willem Molengraaff en tenslotte op 21 januari 1759 dus met Catharina Voorbraak, voor de derde keer.

7. Catharina Verbraak overlijdt 1 mei 1826 in het huis Kleijn Antwerpen, na de Franse Tijd vergaard uit de domeingoederen, door haar zoon Gerardus Moors. En haar dochter Catharina, die ongehuwd bleef en 80 jaar werd, uit haar eerste huwelijk met Cornelis Cornelissen Gielen, overlijdt ook in datzelfde huis, bij Gerardus' zoon Godefridus, de latere burgemeester.

8. Voor meer informatie mag ik wijzen op het mooie artikel in Tijding 1991-3 van Jac van de Bussche, Egidius Suykerbuyk, Cor van Opdorp en C. Tijssen. En in Tijding 1985-2, door M. Moors.

woordigd zijn in het bestuur van Hoogerheide/Huijbergen/Woensdrecht, hetzij als schepen, wethouder, burgemeester of waarnemend burgemeester; of in een combinatie ervan.

In rechte lijn trouwt na Cornelis zoon Gerardus in 1807 met Cornelia de Kater, dan hun zoon Godefriedus in 1841 met de dochter van burgemeester Van der Moer van Zuidgeest. vervolgens trouwt diens zoon Eugène Moors in 1879 de rijke Neeltje Kroft uit Ter Aar, en in 1917 zijn zoon Godefridus met een dochter uit het geslacht Soffers, de gemeentesecretaris.

Een andere zoon, Fons, trouwt in 1918 met een telg uit het geslacht Mattheussens. René Jacobs, oud-archivaris, geboortig van Hoogerheide/Woensdrecht, schreef enige jaren geleden een interessant artikel over de verwevenheid van een aantal families in de gemeente Woensdrecht met naam en toenaam. Zie Tijding 1991-3 blz.33/34. Eugène Moors, boer van de schaapskooi/hoeve 'Hogerwerf', burgemeester, koopman en grootgrondbezitter op het zand van de Brabantse Wal in Hoogerheide, was

ondertussen ook zetboer, opvolger van Antonius Wierckx, van een boerderij in de Van der Duijnsplolder. Die werd beheerd als zetboer door zoon Alphons, en later weer overgenomen door Zandee, met dito hectaren kleigrond. Later gaat Sjef Kamoen de hoeve Hogerwerf pachten van de familie Moors, als laatste Door. En als zodanig was hij niet alleen maar ingeland van déze polder, maar ook dijkgraaf van het waterschap Zuidpolder en Oud Hinkelenoord. Uit een stuk uit

een privé-archief komt de verwevenheid van macht, waarop René Jacobs doelt in zijn artikel, duidelijk tot uiting in een besluit in de vergadering van 14 april 1905 van ingelanden en dijkgraven. Eugène Moors regelt uitvoering, aanbesteding en toezicht, samen met A.A.Jacobs, dijkgraaf van Nieuw Hinkelenoord en de secretaris van zijn waterschap, L.S.Soffers, schoonvader van zijn zoon Frie, in een commissie, gevormd ter gelegenheid van de aanleg van 8646 m keiweg en 3697 m macadamweg in de Van der Duijn-, Dames-, Anna Maria-, Völcker-, Nieuw Hinkelenoord-, en Oud Hinkelenoordpolder, in een vergadering met P. Koekhoven, A.W.Jacobs-Migielsen, P.J.Jacobs, M.J. Jacobs, A.A. Jacobs, A. C. Jacobs-Migielsen, W.Kuijlen, P.Koekhoven, H.G.J. Völcker van Soelen, L.S. Berail, J.B.Giljam. Nogal wat macht verenigd, zoals we zien.

Niet voor niets was onder de bevolking de uitdrukking 'arm en dom regeert goed' heel populair. Toch mogen we niet alles bezien met onze huidige normen en waarden. Er is in drie eeuwen inpolderen, veel werkgelegenheid!, en een eeuw Rijk Rooms Leven, onderwijs!, heel veel goeds bereikt. Al mogen we gerust kritiek hebben

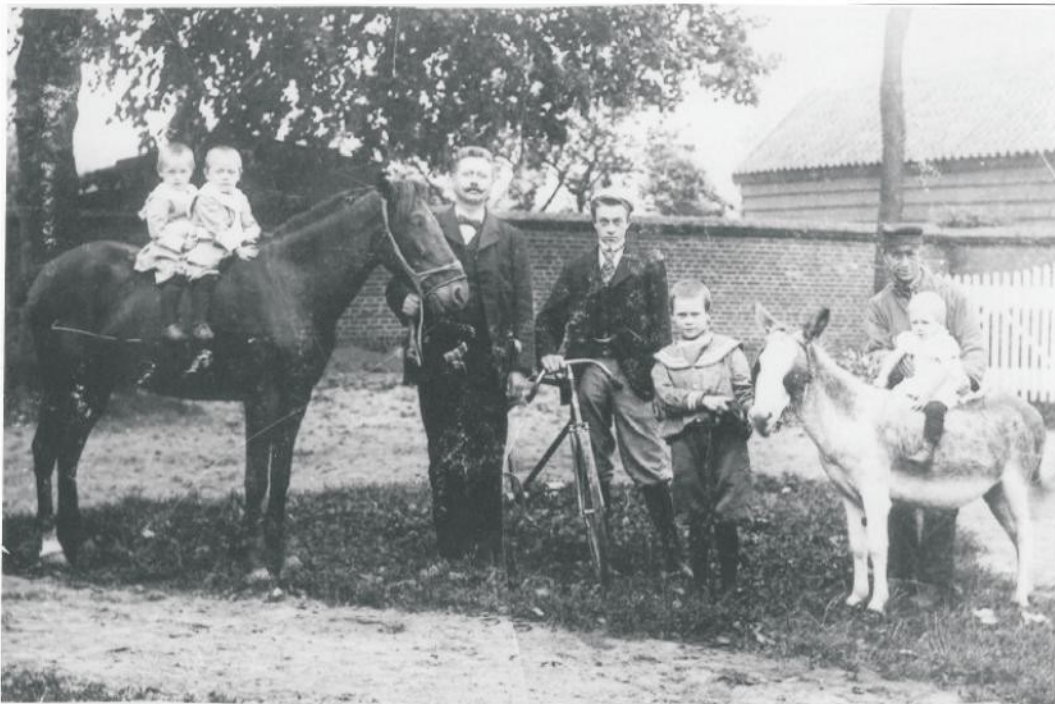
op macht die zich uitte in strafmaatregelen, bijvoorbeeld in een schoolklas, waarbij iemand voor straf achter in de klas moest gaan zitten, naast een arm en dom kind dat nog broekplaste. Of de kritische arbeider die ontslagen kon worden als niet 'geluisterd' werd naar degenen die de macht hadden. Gelukkig zijn we sinds de vijftiger jaren naar een wat socialere tijd gegroeid, waarin men macht en aanzien moet verdienen, in plaats van het over te erven!

Marcel Moors (75) uit Hoogerheide

1910. De Moorsen behoorden tot de rijken van het dorp. Tja, en wie had er dan die ene fiets waar ze allemaal wel op wilden fietsen? Fonske Moors!
Onder: Eugene Moors met zijn vijf zonen

Afkomst een last?

Overgrootvader Godefriedus, burgemeester van 1852 tot 1888, grootvader Eugène Moors, burgemeester van 1889 tot 1917 en zijn vader Frie, een tijd wethouder, leefden nog voort in de gemeenschap en leggen druk op Marcel. Hij is nog maar zes jaar als zijn grootvader overlijdt, maar er werd lang onder de bevolking over nagepraat en in de

krant over geschreven (zie kader). Zijn moeder Eugenie Soffers kwam ook uit een gegoede familie en was, zoals we reeds zagen, de dochter van 'De Sik', Ludovicus Severinus Soffers, de secretaris van de gemeente. Eugenie had drie vrijgezelle zusters, de onderwijzeressen Til en Marie, en de verpleegster Wies.

↑ Godefriedus Moors realiseerde het eerste gemeentehuis in 1867 en zijn zoon Eugène op dezelfde plaats het nieuwe in 1918↓, om later onder Van der Meulen in 1939 te worden uitgebreid. En dat karakteristieke gebouw, hoewel niet zonder slag of stoot, werd helaas afgebroken in 2008. Toen 22 augustus 1888 burgemeester Godefriedus Moors overleed, werd ene Johannes Franciscus Cornelissen enige tijd plaatsvervangend burgemeester alvorens de zoon Eugène in 1989 wordt geïnstalleerd.

Dorpstraat met Gemeentehuis, Hoogerheide.

Marcel's Moors' vader, ooms en tantes kregen allemaal in de volksmond de toevoeging: 'van de burger' (burgemeester). Zodoende werd het Marcel, Riet en Jennie van Frie van de burger.

“Wij hebben de afstamming van een steenrijke, deftige, notabelfamilie meer als een last dan een lust ervaren, zeker na de oorlog,” aldus Riet. “Toen zijn ze van hun voetstuk gevallen.”

“Natuurlijk,” zo gaat ze verder, “moesten

wij op school presteren. De overste, zuster Gonzague (Jozina Moors), van het in 1888 gestichte klooster was ten tijde van mijn vroege jeugd altijd in de buurt, achter ons thuis in Hoogerheide, zus van mijn grootvader-burgemeester, overste van Philomena en een oudtante van mij. Dat was de algemeen overste, Soeur Rose de Lima, voortrekster van de gehele congregatie van JMJ in Den Bosch. (Zie artikel hierna). Hun geest waarde tientallen jaren in ons gezin en onze fami-

lie rond.

Andere vrijgezelle tantes van moeders kant, stonden voor de klas van de meisjesdorpsscholen van o.a. Hoogerheide en Ossendrecht. Wie kende niet de tantes van de Sofferskant van mijn moeder: tante Thil en tante Marie? En tante To Moors ging elke dag naar het koepeltje om vanaf de bank bovenop naar de zonsondergang te kijken⁹. Voor de rest van de tijd zat ze de hele dag in

Boven: de boerderij van Moors naast de kerk
Onder: het koepeltje

de kerk. Het leek wel een begijntje. Die kerk stond immers naast hun huis.

Maar niet ieder familielid was vroom. We zagen eerder dat vader Frie dwars was ten opzichte van de kerk. En “Ik weet zeker dat ome Door, die bij ons later inwoonde, de pastoor veel geld heeft geschonken om maar niet te communie te hoeven. Daar kon t’ie niet tegen, tegen een hostie. Dat heeft hij afgekocht,” aldus Riet.

Conclusie

Door zijn weinig toegankelijke uitstraling kan Marcel Moors niet door allen die hem kenden op waarde worden geschat. Hij mag echter, naar mijn mening, niet in totale anonimiteit in de plaatselijke geschiedenis verdwijnen. Hij verdient zeker waardering voor hetgeen hij heeft betekend voor de heemkunde in het algemeen en voor specifieke onderdelen ervan, zoals stamboomonderzoek, in het bijzonder.

Daarnaast maakte hij schitterende tekeningen en cartoons, leverde artikelen voor de Tijding, had unieke fotoverzamelingen en stelde een prachtig boek samen met nostalgische foto’s. Maar ook zijn kennis op velerlei vlak en zijn hulpvaardigheid bij zoektochten naar wetenswaardigheden zal bij velen in herinnering blijven. Dat alles tesamen is, gezien zijn achtergrond, een hele kunst.

In welke mate hij als kunstenaar, talent of slachtoffer de geschiedenis ingaat wordt door de lezer bepaald en door degenen die hem gekend hebben.♣

9. Het huidige ‘Koepeltje’, ofwel De Koepel, parcours van de welbekende wielercrosswedstijd Grote Prijs Adri van der Poel, is genoemd naar de nu helaas verdwenen koepelvormige zandberg met bank erop, vlakbij de plek met karakteristieke bomengroep, die nu nog wel eens ‘de twaalf apostelen’ wordt genoemd. De geslechte bult is nog te herkennen in het reliëf aan de rand van het huidige bos. Destijds heette het bijbehorende bos achter de boerderij: het Leembosch.

Soeur / Mère ROSE de LIMA:

Maria Cornelia Louisa Moors 1843-1915

Dochter van burgemeester Godefriedus Moors,
zus van burgemeester Eugène Moors, oudtante van Marcel Moors

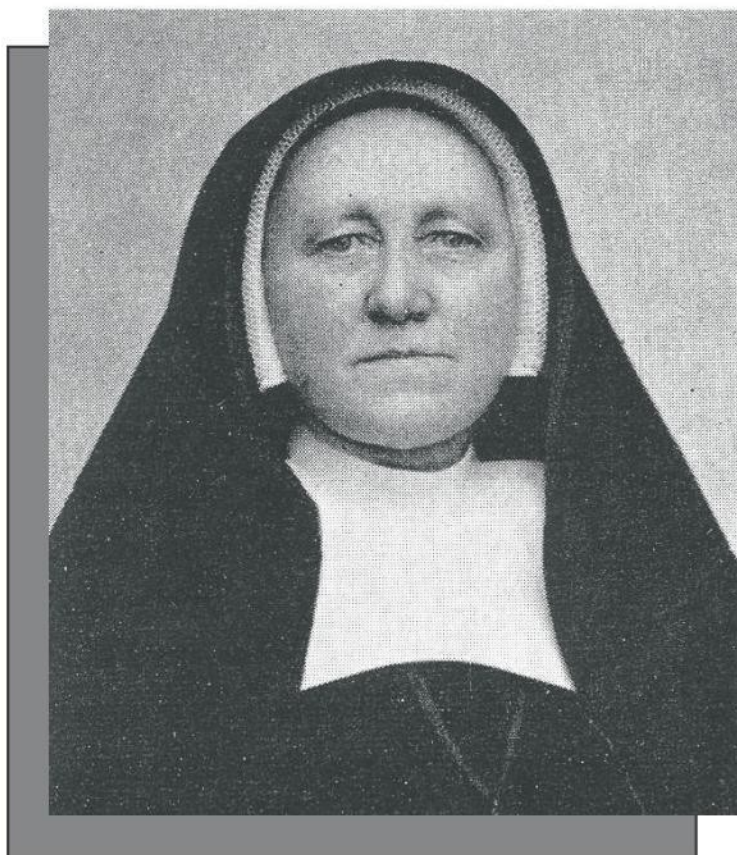
EEN HELE 'GROTE NON' IN DE CONGREGATIE VAN JMJ

door Jan van Elzaker

Direct en indirect is Marie Moors, zuster Rose de Lima, genoemd naar een Dominicaanse heilige van rond 1600 uit Peru, van grote landelijke betekenis geweest voor het onderwijs binnen de congregatie van JMJ in het algemeen en voor dat in Hoogerheide en Woensdrecht in het bijzonder. Door haar hulp in 1888 bij het oprichten van Het Philomena-gesticht aan de Huijbergseweg, kon het dorp en de streek zich langzaam aan armoede en achterlijkheid ontworstelen en bouwen aan beschaving, welvaart en welzijn.

Marie Moors wordt 16 mei 1843 geboren als oudste, in leven gebleven, dochter van de burgemeester Godefriedus Moors en zijn vrouw Catharina Jacoba van der Moer, burgemeestersdochter. Het eerste kindje van dit echtpaar, ook een meisje, had dezelfde naam gehad en was al na acht maanden op 15 oktober 1842 overleden.

Om het wat deftiger te laten klinken, of gewoon omdat men het gewend was geweest, wordt haar vader hier en daar ook wel Godefroi genoemd. De Franse taal geldt in die negentiende eeuw, tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw, in brede kringen als voornaam en deftig en het verstaan en spreken ervan als toppunt van beschaafdheid. In sommige Belgische

milieus heerst overigens nog steeds die overtuiging.

Kenmerk van een goede opvoeding was kennis van het Frans en de pensionaten hadden dan ook hun aantrekkingskracht te danken aan het onderwijs in het Frans en de opvoeding naar Frans model. Door de oudere leerlingen in de pensionaten werd ook onderling Frans gesproken. Zelfs bidden deed men in het Frans. In het hogere onderwijs van de pensionaten/scholen van JMJ werd tot in de vijftiger jaren van de voorbije eeuw gebruik gemaakt van de al in 1877 door algemeen overste Mère

Séraphine¹ in een circulaire aanbevolen bundel 'Recueil de Prières'. In het vermelde boek, anno 1957, schrijft zuster Séraphine Gommers: 'Onze tijd heeft daarover andere opvattingen en de internaten hebben hun bakens verzet.' Klinkt daar niet enige spijt in door? En verder de conclusie: "Men kan echter niet ontkennen dat de pensionaten in de 19e eeuw door onderwijs en opvoeding een aanzienlijke bijdrage hebben geleverd, niet alleen tot een meer uitgebreide verstandelijke ontwikkeling, speciaal door het onderwijs in vreemde talen, maar ook van diepgaande invloed zijn geweest op de godsdienstige vorming van de jonge vrouw uit de meer beschaafde kringen."

En daarmee is de keuze voor de Belgische scholen voor zijn dochters verklaard! Voor de zonen uit gegoede kringen was er die mogelijkheid ook. Burgemeester Godefroi stuurt zijn zoon Eugène voor zijn vorming naar het pensionaat van de broeders Franciscanen in Huijbergen. Op 'De lijst der leerlingen, die hunne opvoeding in het Instituut Ste Marie ontvangen hebben' pronkt in 1866, hij is dan zestien, de naam van Eugène. En in 1890 komt de afgestudeerde Frie Moors voor, gevolgd door die van zijn broer Alphons in 1898. De afgestudeerden komen uit heel het land. Zij zijn de enigen in genoemde jaren uit Hoogerheide. De groepen bestaan steeds uit 25 tot 40 jongens.

Het burgemeestersechtpaar stuurde hun dochter Marie naar de kostschool in Sint Niklaas, 'in het buitenland België', voor een degelijke, passende, katholieke, culturele opvoeding/opleiding. 'Ze komt uit een oerdegelijk Rooms geslacht', vermeldt de geschiedenis.²

"In 1868 was de jonge zuster Rose de Lima Moors naar 'missioneringsgebied' Culemborg* gestuurd, waar zij als hoofdonderwijzeres werd belast met het beheer van de scholen. Ze was als tweeëntwintigjarige op 21 juni 1865 te

Engelen in de Congregatie van JMJ getreden, aangetrokken door de Ignatiaanse geest. Zij bezat grote gaven en zou later een vrouw van betekenis worden in de Congregatie. Zij had een heldere kijk op de toestanden en was vol ijver voor de bloei van het katholieke onderwijs.**

In 1871 breidde de congregatie, met de aankoop van het huis Ten Brink, het pensionaat uit in Culemborg. Daar het aantal pensionairen toenam, het steeg tot boven de honderd, moest verdere uitbreiding plaatsvinden. Soeur Rose de Lima kreeg er lucht van dat naast het huis Ten Brink een complex van oude woninkjes en barakken te koop kwam. Door bemiddeling van een tussenpersoon, "want ze moesten voorzichtig zijn in het grotendeels nog fel protestantse Culemborg,"³ kreeg de congregatie een en ander in handen. Het bleek een prachtaanwinst. Nu kon het pensionaat de zo nodige uitbreiding krijgen en de toekomst ervan verzekerd worden.

De fraaie nieuwbouw, die in 1882 tot stand kwam, kreeg de naam 'Mariakroon'. Deze naam was geheel in de geest van Mère Rose de Lima. "De godsvrucht tot Maria van de overste en haar zin voor historische traditie kwamen erin tot uiting," meldt men later.

Het is in deze Culemborgse fase geweest dat Soeur Rose de Lima van Hoogerheide, van thuis, van haar vader burgemeester Godefroi, Frie Moors bezoek krijgt.

In 1875 hadden de burgemeester en de toenmalige pastoor J.B. Krüger al een eerste poging gedaan om zusters voor het onderwijs in de parochie van Hoogerheide te krijgen. Omdat het kerkbestuur financieel niets kon bijdragen, te arm dus, kon het niet doorgaan.

Nu, in 1886, komt de wens van de burgemeester en de pastoor weer ter sprake. Rose de Lima richt zich in haar functie van 1e Assistentie van Algemeen Overste en Hoofdbestuur als ambassadrice/lobbyiste tot dat hoofdbestuur. Aanvankelijk zonder

1. Het moge duidelijk zijn, dat deze algemeen overste een andere Séraphine is dan de schrijfster van het boek in 1957. De eerste overleed in 1907.

2. Zuster Séraphine Gommers in: 'En het zaad groeide op', Mariaburg 's Hertogenbosch 1957.

3. Was men in die tijd niet even bang, zo lijkt het soms, voor protestanten als voor de koppennellers later in de missies van Afrika?

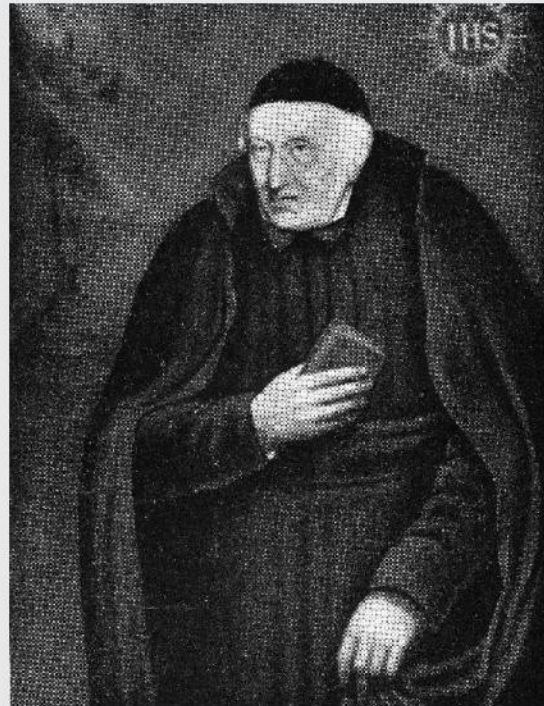
* Het was het centrum van de inlandse(!) missionering, in 1822 in gang gezet door de stichter van de orde van JMJ in dat jaar, de pater Jezuïet Matthias Wolff. Toen in de jaren zestig een nieuwe MULO-school moest worden gebouwd o.l.v. de Zusters van JMJ was het geen toeval, dat hun oog viel op de locatie op d'hei. De gehele hoek was in 1888 in bezit van JMJ gekomen door de gift van de vader van Rose de Lima: Godefriedus Moors, de burgemeester. En die was slim getrouwd met de dochter van de rentenierende burgemeester Van de Moer van Zuidgeest, die vele hectaren 'plantagie' oostwaarts van de huidige Raadhuisstraat in bezit had gekregen door koop in 1857. Op het moment van stichting van de nieuwe Mulo gingen de zusters niet akkoord met het dan bestaande adres: Smallestraat, die in een eerder stadium nog Binnenzandweg geheten had. De naam Smallestraat moest wijken voor Matthias Wolffstraat. En de gemeente boog voor de macht van de zusters en de notabelen. Onlangs boog men ook voor de, niet geaccepteerde, naam: Koeipad. Historisch een zeer passende naam in onze streektaal, maar, door wie?, als te boers afgedane naam, afgewezen! In Limburg zijn zelfs de dorpen tweetalig aangeduid. Die zijn trots op hun streektaal!

Een staaltje van gedurfde inlandse missionering vond overigens ook plaats bij de stichting van een Capucijnerklooster in het Protestantse Rilland. Ze werden wel eens per ongeluk, of misschien uit onwetendheid, door Westbrabantse katholieken 'de protestantse paters' genoemd!

Wat zijn we toch lakse onderdanige 'generaliteitslandbrabanders'! We verloochenen onze streektaal als cultureel erfgoed. In geen enkele andere provincie zou dat kunnen: afwijzen omdat het te 'plat' is. Honderden jaren Haagse dwang maakten ons monddood. En het werkt nog steeds door. We vinden alles goed, protesteren zelden en zijn echte 'onderdanen'!

** Ten tijde van de Republiek, gedurende de Franse Tijd en officieel ook nog onder Koning Willem I, ongeveer 200 jaar dus, was er bijna geen kloosterleven meer mogelijk geweest. Ze verdwenen praktisch allemaal, en volgens het principe van de zogenaamde 'uitstervingsbesluiten' van 1814 en 1815, het was verboden nieuwe intreders aan te nemen, bleef er bijna geen kloostergemeenschap meer levensvatbaar. Er waren op dat moment op het grondgebied van het huidige Nederland alleen nog maar in Noord-Brabant een tiental kloosters over, vijf mannenkloosters en de Brigittinessen in Uden,

de Capucinessen in Haren, de Clarissen te Megen, de Carmelitessen te Boxmeer en de Augustinessen te Deursen.

Matthias Wolff

De eerste 'nonnen' van JMJ als onderwijscongregatie in 1822 in Amersfoort, waren in burger geklede 'onderwijzeresjes' en mochten absoluut niet hun kloosterleven uiten! Ze waren in 1823 met z'n zevenen. De stichter, pater Jezuïet Matthias Wolff bezocht hen vermomd in die eerste jaren in de zogenoemde 'muurhuizen' in Amersfoort en noemde zijn instelling *Pédagogie Chrétienne*, pas later met de toevoeging 'of Gezelschap van Jezus, Maria, Jozef, Zusters van de H. Maagd Maria'. Het was gewoon een op christelijke opvoeding gerichte instelling en zeker naar buiten toe geen kloostergemeenschapje. Onder Koning Willem II (1840-1849), werd het weer officieel mogelijk kloosters te stichten en seminaries op te richten, al dient gezegd, dat in 1818 het gelukt was een seminarie op te richten in de 'Hollandse Missie te Culemborg'. De koning maakte namelijk in 1841 bij K.B. de uitstervingsbesluiten ongedaan, zeer tegen de zin van zijn vader en de hogere kringen. Het Rijke Roomse Leven kan beginnen! In 1853 worden nieuwe bisdommen mogelijk: Noord-Nederland was 'missieland' en had geen bisdommen vóór 1853. Pas in 1846 komen de zusters van JMJ voor het eerst naar buiten in hun welbekende religieuze dracht!

succes. Men is niet bij machte de parochie Hoogerheide te helpen.

Ondertussen was Soeur Rose de Lima, kort nadat de nieuwbouw in Culemborg tot stand was gekomen, naar het Moederhuis in Den Bosch geroepen. Ze moest door het overlijden van de eerste assistente van de Algemeen Overste haar plaats invullen. "Ze werd met nagenoeg algemene stemmen tot opvolgster gekozen." Het wordt een zeer vruchtbare samenwerking van bijna een kwart eeuw in het bestuur met algemeen overste Mère Séraphine.

In 1886 is Rose de Lima al een paar jaar eerste assistente. Er beginnen weer onderhandelingen met Hoogerheide in de persoon van haar vader als burgemeester en de pastoor van dat moment J.B. Lanen. Het congregatiebestuur is nu bereid voor eigen rekening te bouwen. De familie Moors komt ook over de brug en stelt op de Huijbergseweg een voldoende groot gedeelte van hun verworven landerijen, lees heidevelden en duinen, als bouwterrein en voor tuinen ter beschikking.

Het is in 1888 een Huis voor dertig zusters.

En het wordt toegewijd aan de H. Philomena. Behalve dat het bestemd wordt voor onderwijs, zal het ook een verblijf worden voor oude, ziekelijke of rustbehoevende zusters, "waarvoor het in de zo heerlijke bosrijke omgeving zo geschikt was."⁴

Op de bovenverdieping worden zes kamers ingericht voor pensiondames. Dat zou een tegemoetkoming worden in de financiering. Een lang

leven is het niet beschoren: de dames vertrekken al na een paar jaar. "De ligging buiten de grote verkeerswegen en het gebrek aan conversatie in het dorp waren oorzaak dat de dames weer vertrokken." Anders gezegd: ze verveelden zich dood!

Rechts het Philomenagesticht rond 1900

"Maar een gelukkige beschikking van het hoofdbestuur zou aan Hoogerheide een betere bestemming geven": het krijgt in 1894 een opleiding voor onderwijzeressen binnen haar muren, overgaand in een officiële, door het Rijk in 1905 erkende kweekschool. Tot 1937 zou die blijven bestaan.***

4. In 1919, 1939, 1950 en 1965 zal het ons zo vertrouwde klooster grote uitbreidingen krijgen. Zie voor meer informatie over het klooster en congregatie de artikelen van Dick Adriaansen in *Tijding* 1997-2 en 1998-1.

***In de onderwijswereld rezen in de jaren dertig grote moeilijkheden. Het is crisistijd, er heerst veel werkloosheid en er zijn werkverschaffingsprojecten. De regering moest flinke bezuinigingsmaatregelen nemen. Er kwamen wetswijzigingen en besluiten aan de orde, waarover in de Tweede Kamer langdurig werd gedebatteerd. Het betrof vooral de kosten voor het lager onderwijs, de opleidingsinstituten en de onderwijskrachten. Maatregelen konden niet uitblijven. De Congregatie van JMJ werd eveneens getroffen.

Men verhoogde de leeftijd om toegelaten te worden tot de lagere school, het leerlingenaantal per klas werd vergroot en uiteraard moesten daardoor onderwijskrachten worden ontslagen. En die kwamen in de wachtgeldregeling. De kweekscholen bleven echter nog wel een tijd nieuwe afgestudeerden de maatschappij insturen, waarvoor in het onderwijs geen emplot meer was. Want bij een vacature gingen wachtgelders ook nog eens voor. Men moest jaren wachten om nog een bezoldigde baan in het onderwijs te kunnen bemachtigen.

De overheid bekeek, heel begrijpelijk, of het aantal kweekscholen niet te groot was geworden. Er waren in totaal 46 katholieke kweekscholen, waarvan 34 in de zuidelijke provincies. Het besluit werd genomen, dat een aantal opleidingen geen subsidie meer zou ontvangen. Het betrof 4 neutrale, 7 katholieke en 1 protestants-christelijke kweekschool. De 7 katholieke kweekscholen waren alle meisjesskoolen, waarvan er 6 in de drie zuidelijke bisdommen lagen.

De kweekschool van Hoogerheide was de 'gelukkige' in het bisdom Breda. Men kon op eigen kosten doorgaan zonder subsidie en geen aanspraak op rechten zoals van een erkende kweekschool óf de school opheffen. De Congregatie van JMJ kwam tot het besluit de opleiding op Mariënborg in Den Bosch voort te zetten, de opleiding in Hoogerheide geleidelijk

te staken, de leerlingen over te nemen en de examenklas in Hoogerheide nog een jaar als parallelklas van Mariënborg te laten bestaan. Deze examenklas deed in 1937 als laatste eindexamen. "De opheffing was voor de staf van de Heise(!) kweekschool met haar directrice, Zuster Agnes van der Laan, een werkelijk offer." Van 1894 tot en met 1937 hadden er 234 zusters en 109 lekenmeisjes hun acte voor onderwijzeres behaald. En van de laatste groep zijn er nog 35 in de orde van JMJ ingetreden en 9 in andere congregaties.

"Elke oud-leerling van de kweekschool houdt heel haar leven een apart hoekje in haar geheugen, waar een schat van dierbare herinneringen bewaard wordt", lezen we in 'En het zaad groeide op', blz. 323. En de schrijfster vervolgt: "Er was daar wel een zeer karakteristieke sfeer, die in al die jaren tot een traditie geworden was. De sfeer van 'De Hei': sfeer van eenvoud, werklust, blijheid en godsvrucht. En wat leefden we ermee met de natuur! Het was er zo kort winter. Allerheiligen toonde er nog het volle goud van de herfstbladeren op de bomen en in januari vond je alweer de katjes van de hazelaar, bengelend aan de struiken.

Op vrije middagen en in de vacaties kwamen dan de lange wandelingen naar de Schelde of De Groote Meer of de Wouwse Plantage. Het is zo mooi in dat stukje van Nederland, waar je heuvels vindt en bossen, maar ook het wijde, diepe polderland met het ruime vergezicht over de Schelde!" Het lijkt wel een promotietekst voor De Brabantse Wal van het VVV! Maar ze dateert uit 1938!

Dacht men nog jaren met weemoed terug aan die goede kweekschooltijd, enige jaren na de oorlog worden nieuwe plannen gesmeed en komt men tot de inrichting van een ulo-school, eerst in Philomena, begin jaren zestig in de Matthias Wolffstraat.

Ook de parochie Woensdrecht krijgt in 1890 van de congregatie een school, inclusief een klein zusterhuis. Overal in het land rijzen de kloosters en Huizen als paddenstoelen uit de grond. In 1889 alleen al in Hoogland, Baardwijk, Breukelen en Zevenbergen. Elke vijf jaar groeit de congregatie rond de eeuwwisseling met ongeveer 200 religieuzen. In 1910, als Rose de Lima algemeen overste is, geeft ze leiding, aan ruim 1600 nonnen van JMJ. De toename van het aantal scholen en stichtingen loopt daarmee parallel. En rond deze tijd neemt de congregatie ook de zorg op zich in de vorm van ‘missie-arbeid in Britsch Indië en Nederlandsch Indië’.

Terwijl Mère Séraphine als algemeen overste zich bezighield met het leiding geven aan het geheel en de oversten, was Rose de Lima bezig met de zorg voor het onderwijs in de steeds groeiende scholen. Ze gaf leiding aan de

hoofden in de vorm van onderricht, bewerkte en verklaarde de wettelijke voorschriften van overheidswege en had daarover de controle en toezicht. Ook regelde ze de verhouding tot de schoolbesturen.

Naarmate er meer scholen bijkwamen werd de behoefte aan onderwijskrachten steeds groter.

Er werden binnen de congregatie kosten noch moeite gespaard voor de opleiding van goede onderwijzeressen en hoofden van scholen. De Kweekschool Mariënborg in Den Bosch had zo’n goede naam in het land, dat in 1904 Koningin Wilhelmina er een bezoek bracht. ‘Dit bezoek zou de goede naam nog meer reliëf geven’, luidt het op bladzijde 183 van het jubileumboek uit 1957. Dat had onder andere tot gevolg dat de normaalschool in Hoogerheide werd omgezet in een door de regering erkende kweek-

JMJ-nonnen in vol habijt, klaar voor vertrek in 1898 naar Indonesië

school en vooral bedoeld voor de opleiding van de eigen religieuze onderwijzeressen. Spoedig zal er ook plaats zijn voor de opleiding van leken. De onderwijzeressen uit de hoek van de familie Soffers zullen ongetwijfeld hun opleiding hebben ontvangen op de kweekschool van Hoogerheide waar hun directe familie Moors invloed had in de persoon van Rose de Lima en anderen.

ALGEMEEN OVERSTE

Op 27 juni 1907 werd Marie, Rose de Lima, Moors tot Algemeen Overste gekozen na het overlijden van Zr. Séraphine. Ze bereikt dus de top als ze 64 jaar oud is. De vruchtbare samenwerking en wisselwerking tussen

Rose de Lima en Mère Séraphine is voor JMJ van zeer groot belang geweest. “Mère Rose de Lima, met haar ruime blik, haar verstandig inzicht, haar blijde gezindheid, haar zonnige vroomheid, haar spontaan optimis-

me ook, was in zorgvolle tijden en bij de onderneming van de vele nieuwe apostolaatswerken een krachtige steun geweest voor de toch meer bedachtzame Mère Séraphine.” En: “De familie Moors was een oerdegelijk geslacht, een grote steun bij alle goed werk, dat in de parochie Hoogerheide werd ondernomen en waarin het zusterklooster en de scholen tot in de twintigste eeuw ruimschoots mochten delen. In aanleg en karakter toonde Mère Rose de Lima iets van de Zuid-Nederlandse gemoedelijkheid en in haar vroomheid verwantschap met de Middeleeuwen. Dankte zij die invloed misschien aan haar kostschooljaren in het Vlaamse stadje Sint Niklaas?” Wat een complimenten!

“Het onderwijs zag zij als het belangrijkste apostolaatswerk,” aldus Sr. Seraphine Gomers in haar boek dat de geschiedenis van de Congregatie van JMJ behandelt: ‘En het zaad groeide op’, Den Bosch 1957. Mère Rose de Lima heeft veel voor het onderwijs en de opvoeding van de jeugd betekend als ook voor de vorming van onderwijzeressen, zowel in samenwerking als eerste assistente met Mère Séraphine als in haar eigen bestuursjaren als algemeen overste. “Zij begreep de tekenen van de tijd en wist de bakens te verzetten waar zij nieuwe stromingen ontdek- te.” Hierbij moeten we denken aan het stichten van patronaten, het helpen ontwikkelen van het huishoudonderwijs en de verbeteringen in het kleuteronderwijs door het inrichten van speciale cursussen voor de opleiding van fröbelonderwijzeressen. Verder werden o.l.v. de Nederlandse R.K. School-

raad examens ingesteld waaraan direct al zeven zusters van JMJ deelnamen in 1914. Ook werkte ze mee aan het oprichten van erkende (M)ulo-scholen in Mariakroon in Culemborg, in Nijmegen en Den Bosch. Verder had de studie voor middelbare akten haar aandacht. Toen de R.K. Leergangen, een instituut van verstrekkende betekenis voor het middelbaar onderwijs, door Dr. Moller in 1912 naar Den Bosch werden overgeplaatst en daar cursussen openden op katholieke grondslag, verdween het bezwaar van Mère Rose de Lima, die voor haar religieuzen een neutrale opleiding voor volledige middelbare bevoegdheden, met name voor de talen, ongewenst achtte. Nu gaf zij ‘geredelijk’ toestemming voor de studie. “De bedoeling daarvan was eigen krachten op te leiden voor het geven van lessen op de kweekscholen en opleidingen voor de hoofdakte.”

Naast haar belang voor het onderwijs heeft ze ook grote betekenis gehad bij het oprichten van de patronaten voor meisjes in de grotere plaatsen waar veel meisjes in de fabrieken gingen werken en hun geestelijk welzijn in gevaar kwam. Daarnaast was zij een stimulant bij het inrichten van haar congregatie ten aanzien van de ziekenzorg en het organiseren van het missiewerk in Indonesië.

moederhuis Mariënborg met kweekschool

Burgemeester Godefriedus en zijn vrouw krijgen nog tien kinderen! En er zijn nog drie dochters die intreden:

Anna Cornelia Johanna, van 19 oktober 1844. Ze treedt in te Duffel in België in klooster Bethlehem van 1871 tot 1882. Geprofest 29 april 1873. Ze heet dan zuster Michaelie. Als religieuze treedt ze in mei 1889 in bij JMJ en dan is het zuster Alphonse Rodriguez.

In oktober 1904 treedt ze uit! Was dat niet een schande voor de familie? Ze gaat samenwonen met de eveneens uitgetreden zuster Alexandra, bij JMJ van 1886 tot 1904, die dan gewoon Rosalia Jacoba Maria Schildmeyer heet en bijna 25 jaar jonger is! Kee Moors overlijdt in Zundert in 1937, 92 jaar, en Roos Schildmeyer precies een jaar later, eveneens in Zundert in 1938. Zij beoefende de schilderkunst als hobby. Samen woonden ze eerst in Tilburg in de Petrus Dondersstraat, later in Den Haag en tenslotte in Zundert.

Virginia Victoria, van 22 april 1856. Ze komt bij JMJ in september 1888 in Den Bosch als zuster Theresia. Ze overlijdt, veel te jong, al in april 1891.

Jozina, van 28 april 1858. Ze is als religieuze: zuster Louis de Conzague. Genoemd naar een heilig verklaarde jezuïet uit de 16 eeuw in Italië. In november 1880 treedt ze in bij JMJ in Den Bosch en wordt in 1899 overste in Zevenbergen. Later in Hoogerheide van St. Philomena, waar dan ongeveer 100 zusters wonen. Ze overlijdt in 1938.

Het leven moet hard geweest zijn voor de burgemeester, maar zeker voor zijn vrouw.

Ze verliezen nog: Johanna Cornelia, een meisje van 9 maanden, Henricus Gerardus, een zoon van 20 jaar, Eugenius Franciscus, een zoon van 4 maanden, Catharina, een meisje van 20 jaar, Rosalia Maria Godefrida, een meisje van 5 maanden, terwijl de eerstgeborene, zoals vermeld, al overleden was na 8 maanden.

Opmerkelijk is nog ene Julia van 21 december 1846. Ze wordt beroemd op het dorp en waarschijnlijk ook wel op het klooster vanwege het verstrekken van haar middeltjes tegen allerlei ziektes. Zij blijft vrijgezel en overlijdt als ze 80 is.

Het E.K.-huis (Eucharistisch Kongres) aan de Huijbergseweg waar zus Julia Moors woonde en ook broer Eugène nog even heeft gewoond. Het klooster Philomena is nog net zichtbaar op de achtergrond. Het was bereikbaar via de Koeipad linksvoor.

En erg sneu moet het ook geweest zijn voor moeder en kinderen dat vader/echtgenoot, de medestimulator tot het stichten van het klooster St. Philomena, op 22 augustus 1888 komt te overlijden. Hij heeft een en ander nauwelijks 'in bedrijf' gezien.

Hij maakt de plechtige ingebruikname van school en klooster nog net mee. Ook zijn jongste zoon, want de op 19 februari 1855 als gezonde zoon geboren Eugène Moors, Eugenius Maria Godefriedus, wordt in 1889

als burgemeester geïnstalleerd. Hij heeft ook bij het officieel in gebruik nemen van het geesteskind van zijn oudste zus en vader, het klooster Sint Philomena, acte de présence gegeven. Tijdens de H.Mis bij de inwijding van de kapel op 24 mei 1888, zong hij namelijk samen met J. Middelaar en J. Rombouts de Gregoriaanse zang, ‘welke op alle toehoorders een diepen indruk maakte’, aldus de krant ‘De Zoom’.

Eetkamer voor de interne kweekschoolleerlingen in het klooster St. Philomena →

Mère Rose de Lima, burgemeester E.M.G. Moors en de vluchtelingen van 1914 van de Grote Oorlog⁵

De Eerste Wereldoorlog breekt uit op 4 augustus 1914 en in die eerste augustusdagen komt er een stroom vluchtelingen vanuit België, met name uit Antwerpen en wijde omgeving naar het neutraal gebleven Nederland. Een onafzienbare stroom bange mensen, op de vlucht voor het snel oprukkende Duitse leger, dat Antwerpen gaat innemen. Die stad stroomt als het ware leeg. De schier eindeloze stoet voetgangers, wagens, soms ook vee en huisdieren, beweegt zich voort naar de grens en het verdere noorden over de weg naar Hoogerheide en richting Bergen op

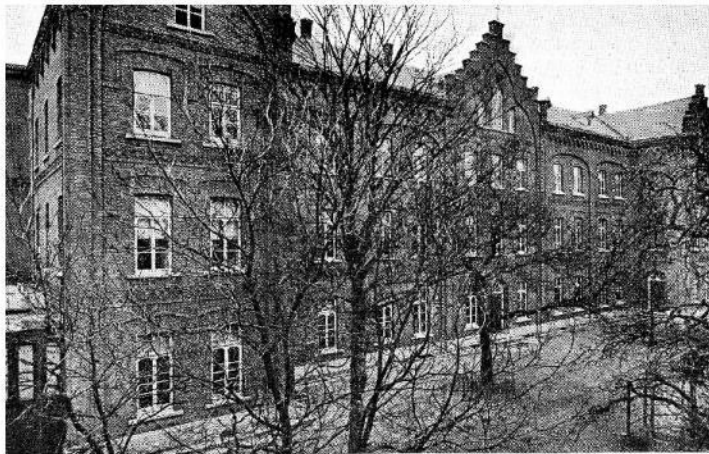
Zoom. “Op één dag passeren 150.000 Belgen, mannen, vrouwen en kinderen ‘de stalen brug’ bij Bergen op Zoom,” aldus het boek over de geschiedenis van JMJ.

“Dag en nacht ging de trek door. Op de vijfde dag van de grote uittocht bood de weg van Putte langs Hoogerheide en verder noordwaarts een schouwspel, dat de toeschouwer niet meer kon vergeten. Het was een aangesloten drom, die niet meer verder kon, een stoet van droeve mensen, die in doffe berusting strak voor zich uit stonden. Verhaald wordt, hoe alle huizen, schuren, stal-

5. Pas vanaf 1939 zijn we gaan spreken van de Eerste Wereldoorlog

len en bergplaatsen in Hoogerheide tjokvol kwamen te zitten met mensen. De kerk, waaruit het H. Sacrament verwijderd was, bood een tijdelijk verblijf voor wel 3000 vluchtelingen.”⁶

Vooraf het klooster Sint Philomena op de Huijbergseweg, het succursaal⁷ Huis van Hoogerheide voor JMJ uit Den Bosch, stelt alle ruimte die ze kunnen missen ter beschikking en is zodoende in de gelegenheid ‘liefdevolle gastvrijheid’ te verlenen. Het klooster is vooral een toevluchtsoord voor de grote groepen religieuzen uit Antwerpen en omgeving, die oververmoeid en uitgeput aankomen. Meer dan honderd worden er

↑ Moederhuis in de Postelstraat, Den Bosch

↓ Moederhuis in Culemburg

gastvrij opgenomen.

“Het spreekt vanzelf dat er spoedig in het dorp een gebrek aan levensmiddelen ontstond, een nood, die zich ook in het klooster deed gevoelen. Maar Gods Voorzienigheid zorgde! Juist had de overste, Mère Rosamunda, bekend moeten maken dat er geen brood meer in huis was, toen er een auto voor het huis stilhield, die vanuit Rotterdam, waar men van de noodtoestand had gehoord, de eerstnodige levensmiddelen bracht.”

Ook het moederhuis Mariënborg in Den Bosch en andere succursale huizen krijgen gelegenheid om ‘het liefdewerk van de

barmhartige gastvrijheid te beoefenen’. Mère Rose de Lima krijgt bijvoorbeeld op een van die eerste oktoberdagen een telefoontje van haar broer, burgemeester Eugène Moors van Hoogerheide, met de boodschap: “Er staan hier meer dan 200 zusters en kinderen op de weg. Ze komen naar jou in Mariënborg.”

Het blijkt een hele vluchtende congregatie uit Antwerpen te zijn: de Dienstmaagden der H.H. Harten, 120 zusters en 200 wezen. Ze worden over het moederhuis in Den Bosch en de andere huizen in de omgeving ervan verdeeld.

Het ligt voor de hand, dat het verhaal over de vluchtelingen nog vele jaren wordt verteld. En zeker op Marcel Moors en zijn zussen van invloed zal zijn geweest, omdat hun grootvader als burgemeester en de oudtantes als nonnen van JMJ, zo’n belangrijke rol hebben gespeeld⁸ in de dorpsgemeenschap gedurende bijna twee eeuwen. Oudtante Mère Rose de Lima, de Soeur, Marie Moors, dochter, respectievelijk zus van de burgemeesters Godefriedus en Eugène Moors, werd mede door hun rol een ‘grote’ non’!

6. Zie het door Eug. Jansen geschreven boek ‘De Zuidwesthoek in rep en roer’, waarin dit thema wordt beschreven; zie ook ‘Een Belgische dorp in een Brabantse stad’ van Gerben Daalmans over dit onderwerp.

7. hulp-, bij-, depotklooster

8. Nogal wat Belgische vluchtelingen zijn er ‘blijven hangen’ aan Nederlanders in onze streek.

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
DE EERWAARDE ZUSTER
MARIE ROSE DE LIMA MOORS,

Religieuse van de Congregatie der Zusters
van de H. Maagd Maria, genaamd het
Gezelschap JEZUS, MARIA, JOZEF.

Geboren te Woensdrecht . . . 16 Mei 1843
In de Congregatie getreden . . . 21 Juni 1865
Geprofest 25 Aug. 1869
1^e Assistentie der Congregatie . . . 1 Sept. 1883
Algemeene Overste der " . . . 27 Juni 1907
Overleden in het Moederhuis
„Mariënburg” te 's Hertogenb. . . 4 Nov. 1915

Die gedaan en geleerd zal hebben, zal groot genoemd worden in het rijk der hemelen M. V, 19.

De wijsheid heeft haar langs rechte wegen geleid, haar het rijk Gods getoond en de wetenschap van heilige dingen gegeven; zij heeft haar in arbeid rijk gemaakt en haar werk vruchten doen dragen. Wijsh. X, 9, 10.

Zij verdiende om de onschuld haars levens en de eenvoudigheid haars harten een der geliefde Bruiden van Jezus te worden. Z. Anna.

Ja, het is zoet te sterven, als de herinnering van een geheel leven, aan den dienst van God gewijd, het hart vervult met de onuitsprekelijkste vertroosting en een onbegrensd vertrouwen. H. Bern.

Geliefde kinderen, ik bid voor U allen. Al ben ik van U gescheiden, mijne liefde heeft U niet verlaten. Vaartwel! wij zullen elkander spoedig wederzien. Bidt voor mij.

H. Ambros. H. Ant.

Jezus, Maria, Jozef. (7 jaren en 7 quadrag.)

Haar einde

In deze drukke en woelige jaren in het begin van de eeuw wordt het voor de omgeving van Marie Moors, Rose de Lima, steeds duidelijker dat een ernstige pijnlijke kwaal, nierstenen, haar krachten sloopt. Het einde van haar leven komt onvermijdelijk in zicht. Het jaar 1915 wordt een jaar van zwaar lichamelijk lijden. “De dagelijkse gang naar de kapel, zo lang mogelijk volgehouden, werd een zware inspanning. Men kon het haar aanzien als zij vanuit haar hoekje bij de zijnis moeizaam naar de communiebank ging.”

In ditzelfde jaar 1915 heeft zij nog wel haar gouden kloosterfeest in juni, dat nog met veel kerkelijke luister wordt gevierd. “Zij genoot ervan,” verhaalt de geschiedenis.

Een groot compliment krijgt zij op de receptie na de plechtige H.Mis van de coadjutor van de bisschop van Den Bosch Mgr. Diepen: “Vele dochteren hebben schatten vergaard, gij hebt allen overtroffen.”

Mère Rose de Lima overlijdt op 4 november 1915.

Een non waar Hoogerheide trots op mag zijn! ?

Hoogerheide, december 2010♣

REACTIES OP “HET VERDRONGEN DRAMA”.

Er zijn veel reacties gekomen op het artikel 'Het verdrongen drama' van Jan van Elzakker uit de vorige Tijding. Ook al omdat BN/DESTEM op carnavalszaterdag van dit jaar er een dubbele pagina aan wijdde en het artikel zelf nadrukkelijk onder de aandacht bracht door het ook in zijn geheel op internet te zetten. Hieronder een selectie van de reacties die Jan gekregen heeft.

Bert van Broekhoven, zoon van broeder Piet van Broekhoven, destijds hoofd van Mannenzaal 1: “Ik weet van mijn moeder, dat vader toen de eerste nachten gewoon in het Gasthuis bleef slapen. Hij voelde zich heel verantwoordelijk voor die verbrande mannen.” En zijn broer **Pieter**: “Het aangrijpende verhaal heeft veel indruk gemaakt omdat mijn vader een aantal keren wordt vermeld.”

René Daalmans: “Bruggeman was onze buurman. Ik was destijds pas 6 jaar oud. Het drama heeft diepe indruk gemaakt. Op mijn ouders, mijn broer en oudere zussen, maar ook op mij. Het was dat jaar en daarna 'anders'. De herinnering bleef omdat de overlevenden, die hem probeerden te redden, aanwezig bleven in Hoogerheide. Letterlijk gebrandmerkt. Eén van hen was kapper. Elke keer als ik daar kwam om geknipt te worden herinnerden zijn littekens aan het drama. Ik heb me later steeds afgevraagd hoe het nu verder moest met zijn weduwe, een Engelse, die hij in de oorlog had leren kennen. En zijn zoon, een jaar jonger dan ik zelf.”

Reacties van betrokkenen:

Hoe verdrongen het drama rondom de Scheldezones is geweest, en hoe weinig erover is gesproken, moge blijken uit het feit, dat niemand in de gaten heeft gehad, dat de schrijver van het verhaal én de andere nog levende slachtoffers iemand volledig over het hoofd hebben gezien. De nu 92-jarige **Jan van Gils**

Jan van Gils

was er wel degelijk bij, maar vond het op de binnenplaats achter bij Piet Delhez op een gegeven moment veel te benauwd.” Ik was op mijn gemak alvast via de lange gang en voordeur onderweg naar buiten, toen ik lawaai en gegil achter me hoorde. Buiten op de stoep kwam Michel de Vos als eerste in lichterlaaie naar buiten. Ik riep: Sjel, Sjel ge staat in brand!

Ik heb in één ruk mijn eigen pak van het lijf getrokken en toen Michel de Vos geholpen. Ik had wat schroeivlekken aan mijn gewone kleren. In een paar seconden was alles gebeurd. Het was een chaos.

Bruggeman zei alleen maar: 'Jan, Jan, jongen jongen toch'. Michel de Vos zei vele jaren later een keer, dat ik hem destijds gered had. Daarmee was de kous af. Voor de rest praatten we er niet meer over.”

Aart Bruggeman

Een eerste na-wee kreeg een van de beschreven

slachtoffers, **Charles Stok**, enige tijd geleden, toen hij vanwege hardhorendheidsproblemen, 'zeg maar gewoon doofheid', naar de specialist moest. Gezien het feit dat Charles bij de brand bijna heel zijn oor was verloren, 'erna letterlijk een oor aangenaaid worden was in die tijd technisch en financieel nog niet mogelijk', kon hem geen passend uitwendig oorapparaat worden aangemeten....

Een ander lid van de Scheldezones en de Edelweissbuben, **Cor van Leenen**, bijna 81 en nog steeds actief lid van de harmonie, zou op die 14e februari voor het eerst meegaan in de Berge optocht. Hij realiseert zich gespaard gebleven te zijn voor een hoop ellende: “Juist op die dinsdag was ik naar huis geroepen naar mijn moeder die ernstig ziek en op sterven lag. Ik was toen dertig, werkte op Aviolanda, en was een paar jaar eerder in de Wouwbaan komen wonen. Toen ik op een avond, het was 1957, bij 'Jaan de bakker' een potje bier dronk, was er de repetitie van de fanfare. Mijn collega op Aviolanda was trombonist Jan van Gils, die toen net lid was geworden. Hij haalde me over. Ik gaf me dezelfde avond nog op als lid en sjouwde onder andere samen met Jan meer dan vijftig jaar met een loodzware

baritonsaxofoon door Nederland en omgeving. Sinds vorig jaar speel ik tenorsaxofoon, ik kon die baritonsax niet meer dragen. Door het verhaal in jullie Tijding komt alles weer voor de geest.”

Cor van Leenen (l.) en Charles Stok

Cor van Leenen, ook jarenlang bij De Edelweissbuben én Jan van Gils, zullen het jaar erna, en nog vele jaren dáárna, deel uitmaken van de dweilband van de Scheldezonen in veel verschillende optochten!

Hét VW busje

In het artikel werd door de schrijver onder andere de oproep gedaan: “Wie was de chauffeur van het busje dat de meesten van ons met grote snelheid naar het 'Gasthuis' reed?”

Allerlei veronderstellingen werden geopperd; even zo vele vielen na onderzoek af. Totdat **Jo van Oevelen-Tempelaars** het spoor van haar ome Rikus van Geel en tante Net uit de winkel in de Prinses Beatrixlaan op het Fort natrok. Die kon en moest het wel geweest zijn; hun naam deed al eerder de ronde. Jo, betrokken bij de gebeurtenis, omdat ze toen net getrouwd was in 1961 en een en ander letterlijk van nabij meemaakte, kwam met een mogelijke oplossing:

“Bij ons thuis op de boerderij in de Fianestraat richting Kraaienberg, kwam regelmatig een

eierboer met zo'n VW busje eiers opkopen, ook bij andere boeren in de buurt, om die dan in de stad te gaan uitleuren. Wij noemden hem altijd 'Stan Kieken'. Het was een van de twee vrijgezelle broers van de Putseweg, hun oud 'huiske' staat er nog. Hij had altijd een blauw ketelpak met een brede riem aan en zo'n grote Franse 'klot' op. Wij moesten van ons moeder met een 'schotteldoek' de eieren ontdoen van stront en pluimpjes. Dat wilde hij eigenlijk niet. Als wij ze té schoon hadden gemaakt, kreeg ons moeder namelijk een cent minder! Dat vond ze heel erg!”

De werkelijke naam van Stan 'Kieken' schijnt Van Oevelen geweest te zijn, géén familie van Jo.

Helaas, hoe leuk het verhaal ook is, bovenstaande verklaring met betrekking tot het busje is ook niet waar. Want net voor de deadline van deze Tijding kwam:

Dimphy Dietvorst-De Wolf, afkomstig uit Bergen op Zoom, uit de Huygensstraat in Hoogerheide, en zij geeft op 18 maart 2010 jl de oplossing:

“Ik was eenentwintig jaar en thuis boven bezig; juffrouw Veldhuizen woonde tussen ons in op nr 9, wij woonden op nr 7 in de Pastoor de Meulemeesterstraat, toen ik buiten en achter veel lawaai en geroep hoorde. Toen ik het raam boven open deed zag ik brandende mensen naar buiten komen rennen uit het huis van Piet Delhez op nummer 11. Mijn vader, André de Wolf, rende met een tafelkleed dat hij van de tafel gerukt had naar buiten en sloeg dat om iemand heen die over de grond ging liggen rollen. Na een paar minuten rende hij naar de overkant van de straat waar een VW busje van melkfabriek Hollandia geparkeerd stond. Hij opende het portier, zag de sleutels in het contactslot en wilde instappen. Op dat moment kwam de chauffeur aanlopen die een boodschap ergens had gedaan en riep mijn vader toe opzij te gaan. Hij schoof de zijdeur open en er propten zich een groot aantal gewonden in dat busje. Hij stapte in en vloog de straat uit naar het Gasthuis. Mijn vader bracht met zijn auto even later nog een stuk of vier lichter gewonden naar het Gasthuis. De chauffeur was een jaar of veertig toen, vermoed ik. Wie hij was of hoe hij heette, weten we niet meer, maar het busje was in ieder geval van de melkfabriek Hollandia die bij de huidige brandweerkazerne stond. Wij waren allemaal zeer aangedaan. Mijn vader is nog op bezoek geweest bij die mannen en was er heel emotioneel onder.”

Wie kent de chauffeur, destijds in dienst bij de melkfabriek van Hollandia?

En zo sluiten we een en ander, voorlopig?, af. ♣

INFORMATIE VOOR DE LEZER

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:

De heer J.Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht - tel. 0164 67 28 54 Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar.

De normale afleveringen kosten € 4,00 per stuk (van het lopende jaar € 5,00) Speciale uitgaven en dubbeltijdingen kosten € 5,00 per stuk. (Van het lopende jaar € 7,00) Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2011: € 20,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 7,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 9,00.

Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer 276.04.67 ten name van penningmeester Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, KLM Laan 6, 4631 JW Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Roskamp
Druk: Marwa Print & Copy, Nieuwstraat 108, B2910 Essen

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
Matthias Wolffstraat 10, 4631 KD Hoogerheide

Vice-voorzitter:

de heer C. van Beeck, tel. 0164 60 38 04
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte

Secretaris/ websitebeheerder:

de heer A.M. Prop
Hugo de Grootstraat 5, 4631 GJ Hoogerheide
tel. 0164 61 05 23

Penningmeester:

mevr. E. Klaassen
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
tel. 0164 61 31 70

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

de heer A.J. Dobbelaar, tel. 0164 61 31 73
Matthias Wolffstraat 14, 4631 KD Hoogerheide

mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

de heer H. Roelands, tel. 0164 61 20 70
Van der Meulenplein 6, 4631 CZ Hoogerheide

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN www.hkk-zuidkwartier.nl

Adviseur/Evenementen/Distributie / Redactieraad: kopij inleveren bij

de heer J.Halters, tel. 0164 67 28 54
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht

Archeologie:

mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

Documentatie:

de heer C.van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Pr. Clausstraat 3, 4631 LZ Hoogerheide

Fotografie:

de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide

Genealogie:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

Kruidentuin:

de heer P. de Dooij, tel. 0164 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

't Kwartier:

de heer J. Wils, tel. 0164 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide

Museum:

mevr. F.Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63

Oude handwerktechnieken:

mevr. V. Suykerbuyk-van Agtmaal, Wouwbaan 9
4631 KJ Hoogerheide, tel. 0164 61 25 36

Oude talen, gezegden, spreuken enz.:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 85 21 41
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide

Toponymie: ad hoc

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historiekaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

LAENT

DEN BROUWER

DEN

HOONT

HVLST TER

AMBA

CHT

HVLST

Hier Wordt de Vloet Bevoechten Van eenige H. Sta'Sch.

Stansstene

S. Gilles

La Parma

Sluys

Beoostenbyde

Absdale

Dunecot

Foert

Stansstene

Voerhoure

Sluys

Onse Vrouwe poelder

Grawege

Worde

Valkenisse

Jooßennesse

Heynsdyck

Nieuw Lans Polder

Zaure Polder

Maria Poldre

Zandenhoff

Houtenisse

Platten

Heynsdyck

Campen

Aenddyck

West Voegel

SPauwels

Lams weerde

FortRoou

Zanberge

groenwe

Lande

Ver dronc

Ginghe van Gynge van Groenwe

Poult Vhet

S De n

Dullart

Rape

Sant berch

Moer Vaert

Naffou

dyck

De cleynghe

Spinola

Kieldrech

Verb

Vracen

Moer dyck

Moer dyck

Moer dyck

Moer dyck